

En förromersk grav i Stigby

Arkeologisk undersökning av gravhög L1972:5809 inom
fastigheten Stigby 7:1, Visingsö socken, Jönköpings kommun,
Jönköpings län

En förromersk grav i Stigby

Arkeologisk undersökning av gravhög L1972:5809 inom fastigheten Stigby 7:1, Visingsö socken, Jönköpings kommun, Jönköpings län

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	7
Målsättning	7
Metod	8
Topografi	9
Fornlämnings- och kulturmiljö	10
Stigby 7:1/Sofieberg	11
Tidigare undersökningar	12
Resultat	13
Kartanalysen	13
Borttagna gravar vid Carlslund	13
Mullbärsplanteringen	14
Högen L1972:5809	14
Stenpackningen, A3	17
Analyser	18
Brandgropen, A5	19
Analyser	20
Sentida gropar, tolkning	21
Källaren	22
Undersökta gravar i närområdet	24
Diskussion	25
Gravar från förromersk järnålder på Visingsö	25
Gravar från förromersk järnålder i Jönköpings län	26
Gravar från förromersk järnålder, en utblick	27
Tolkning stratigrafin i graven	28
Fynd	29
Hartstätning	29
Fynd av hartstätning, Visingsö	30
Gravarna 255, 248 och 236 Södra gravfältet	30
Hartstätningen brandgrop A5	31
Vilken bark har använts?	32
Keramik	32
Flinta	32
Brända ben	32
Utvärdering av undersökningsplanen	34
Administrativa uppgifter	35
Referenser	36
Arkiv	36
Kartmaterial	36
Muntliga källor	36
Tryckta källor och litteratur	36

Bilagor

Bilaga 1. Kartanalys	39
Bilaga 2. Osteologisk analys	41
Bilaga 3. ¹⁴ C-analys	45
Bilaga 4. Fyndtabell	49

DEN UPPDRAGSARKEOLOGISKA PROCESSEN

Uppdragsarkeologin regleras av 2 kap. 10–14 §§ i Kulturmiljölagen samt genom allmänna råd och föreskrifter. Arkeologiska uppdrag indelas i flera etapper: arkeologisk utredning, förundersökning och undersökning. Processen syftar i första hand till att bevara fornlämningarna, vilket är grundtanken i kulturmiljölagen.

Arkeologisk utredning

Arkeologisk utredning brukar göras i två steg. Den första etappen, steg 1 (AU1), innebär att befintlig kunskap i form av arkivmaterial, äldre handlingar och historiska kartor samt litteratur och uppgifter om tidigare undersökningar sammanställs med syfte att se om fornlämningar berörs av arbetsföretaget. Därtill görs en fältinventering i syfte att lokalisera tidigare okända fornlämningar. Steg 2 (AU2) utgör den del som innebär markingrepp i form av sökschakt med grävmaskin och provrutsgrävning. Om det konstateras förekomst av fornlämningar så kan dessa, om de inte kan bevaras, gå vidare till en arkeologisk förundersökning.

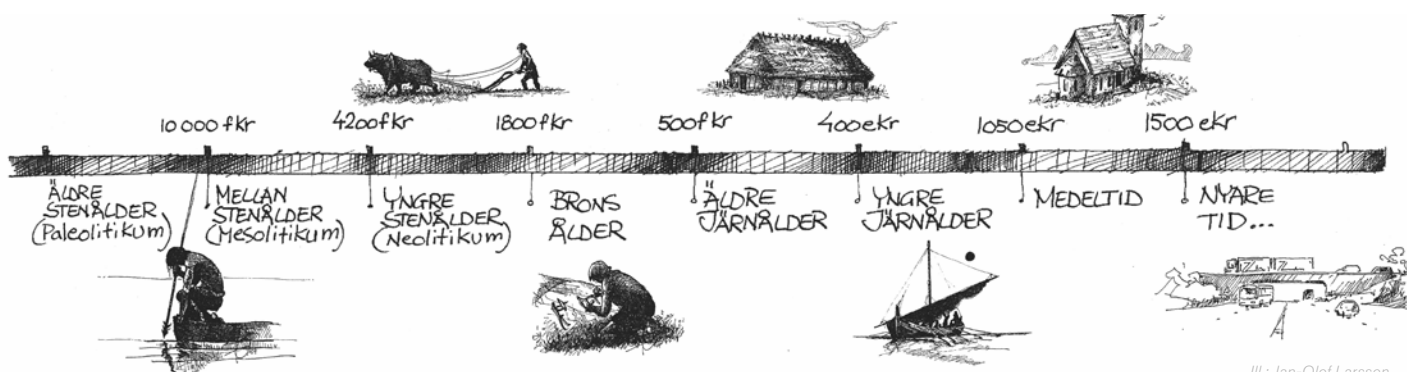
Arkeologisk förundersökning

En arkeologisk förundersökning (FU) syftar till att fastställa och beskriva fornlämningsens karaktär, datering, utbredning och komplexitet samt att ta till vara fynd. Resultaten ska kunna ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i en fornlämning. Förundersökningen ska också ge underlag för företagarens (exploatörens) vidare planering. Om fornlämningen efter förundersökning bedöms vara välbevarad och ha vetenskaplig potential går det vidare till nästa steg i processen - en arkeologisk undersökning.

Arkeologisk undersökning

En arkeologisk undersökning (UN) utförs med anledning av att en fornlämning behöver tas bort. Syftet med en arkeologisk undersökning är att dokumentera en fornlämning, ta till vara fornfynd, rapportera och förmedla resultaten för att skapa kunskap av relevans för myndigheter, forskning och allmänhet. Dokumentationsmaterialet och fynden ska bevaras för framtiden samt tolkas vetenskapligt och infogas i ett kulturhistoriskt sammanhang. Undersökningen innebär att hela eller delar av fornlämningen slutgiltigt tas bort. Efter att fornlämningen tagits bort är marken fri att exploatera ur fornlämnings synpunkt.

Mer information om den uppdragsarkeologiska processen finns på Riksantikvarieämbetets hemsida.

Sammanfattning

Under november-december 2022 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk undersökning av en gravhög på Visingsö. Högen hade en inbyggd källare, vilken hade rasat ihop och därför måste högen undersökas och tas bort. Förutom vid utrymmet för källaren hade också västra och södra kanterna av högen grävts bort, förmodligen i samband med att det intilliggande boningshuset byggdes.

Troligen har också den ursprungliga, primära graven i högen förstörts i samband med källarbygget. En sammanhängande stenpackning, med spridda brända ben och keramik, var lagd på högen. Benmaterialet från denna kom från människa, fågel och eventuellt hund och hade två samstämmiga dateringar i förromersk järnålder, 337–47 f.Kr samt 337–48 f.Kr. Dateringarna har dock en tyngdpunkt vid tiden 150–50 f.Kr.

Centralt i högen fanns också en brandgrop med brända ben efter en individ, en man i 25–35 års ålder. Där påträffades också hartstätning. Både ett bränt benfragment och harts har daterats och även dessa visade sig vara från förromersk järnålder. Benen daterades till 359–115 f.Kr. men hade en tyngdpunkt vid 350–150 f.Kr. vilket alltså visar på att bengropen grävdes strax innan stenpackningen placerades på högen. Hartsen daterades till 156 f.Kr.–24 e.Kr. och är därmed något yngre, vi vet dock att de härstammar från samma kontext.

Detta visar på en brandgrop och en stenpackning som har anlagts i och på högen under förromersk järnålder. Vad som har förstörts vid bygget av källaren och från vilken tid det var får vi tyvärr aldrig veta.

Inledning

I november–december 2022 genomförde Jönköpings läns museum en undersökning av gravhög L1972:5809, Visingsö socken i Jönköpings kommun. Graven ligger inom fastigheten Stigby 7:1 och i en trädgård (figur 1 och 2). Anledningen till undersökningen var att det för omkring 100 år sedan grävdes in en jordkällare i högen, vilken till stor del under senare år hade rasat in och därför behövde tas bort. Fastighetsägare var Tomas Svanström. Ansvarig för fält- och rapportarbete var Anna Ödeén, antikvarie och anställd vid Jönköpings läns museum.

Den undersökta ytan var 105 m² och den utgjordes endast av gravhögens begränsning, utanför den hade vi ingen möjlighet att utvidga schaktet.

Målsättning

Syftet med undersökningen var att ta bort högen, dokumentera den samt ta tillvara eventuella fynd. Då graven inte hade varken förundersökts eller daterats tidigare inriktades arbetet främst på undersökning och dokumentation. Det fanns enligt länsstyrelsens förfrågningsunderlag ingen annan vetenskaplig inriktning.

Figur 2. Gravhögen före undersökning. Foto från sydöst.

Metod

Undersökningen av högen påbörjades med att vegetationsskiktet togs bort med hjälp av grävmaskin. Dessförinnan hade två äppelträd och en större klängros som växte i högen tagits bort. Vid vegetationsavbaningen sparades en kryssprofil (figur 3). Dels på grund av att västra och södra delen av högen var naggad i kanten, dels på grund av att källaren låg mitt i högen, fick detta profilkryss placeras något snett och inte som brukligt i gravens mitt. Profilbänken kvarstod sedan till sista fältdagen. De fyra kvadranterna som därmed framstod fick benämningarna NÖ-, SÖ-, SV- samt NV kvadranten.

Därefter vidtog arbetet med att gräva skiktvis ner i högen. Detta gjordes till största delen för hand och då inga direkta lagerskillnader kunde urskiljas gjordes detta i omkring 0,2 meters skift. Vid störningar eller där ett sentida fyndmaterial framkom användes dock grävmaskin. En stenpackning (A3, figur 8) framträdde på omkring 0,4 meters djup och all fyllning, samt underliggande lager i denna sållades.

Figur 3. Gravhögen efter en första avbaning. Foto från nordöst.

Under hela undersökningen användes metalledetektor kontinuerligt. Framkomna anläggningar och konstruktioner mättes in med nätverks RTK. Även påträffade fynd mättes in digitalt. När antalet benfragment ökade i stenpackningen gick vi dock över från att mäta in enskilda benfynd till att relatera dem till respektive kvadrant. Dessutom fotograferades graven med tillhörande konstruktioner under tiden arbetet framskred. Detta gjordes både från marken och i lod med hjälp av drönare.

En profil lades i öst–västlig riktning genom den NÖ kvadrantens stenpackning (sektion 1, figur 8). Denna dokumenterades genom ritning på millimeterpapper. På samma sätt ritades en genomgående profil av hela högen i nord–sydlig riktning, utmed profilbänken (sektion 2).

Av den framkomna källaren rensades begränsningen fram och den dokumenterades. Vi gick också, med hjälp av grävmaskin, till botten i den. Men efter att ett mått tagits och då vi sett att den var så pass djup och att den gick en dryg meter under gränsen för steril mark fylldes den åter igen. Detta, vilket gjordes efter samråd med fastighetsägaren, för att förhindra fallolyckor.

Kartanalysen genomfördes av kulturgeograf Ådel Vestbö Franzén från Jönköpings läns museum (bilaga 1). Övriga analyser som var aktuella var endast ¹⁴C- och en osteologisk analys. Vedartsanalysen uteslöts då vi hade brända ben för datering och det gjordes inga metallfynd tillhöriga graven, vilka krävde konservering. ¹⁴C-analysen genomfördes av Melanie Mucke på Tandemslaboratoriet vid Uppsala Universitet (bilaga 3). Den osteologisk analysen genomfördes av Emma Boman, anställd antikvarie och osteolog vid Jönköpings läns museum (bilaga 2).

Topografi

Den aktuella undersökningsytan låg i en trädgård i byn Stigby, och öster om landsvägen som går mellan öns norra udde Ed och dess södra, Näs. Högen som skulle undersökas gick i princip dikt an ett äldre boninghus. Platsen är belägen på öns höjdrön och 110–115 meter över havet.

Gravhögen var vid starten av undersökningen beväxt med högt gräs, två äppelträd och en klätterros. Runt omkring var trädgård med fruktträd, gräsmatta och rabatter.

Jordarten på öns höjdrön utgörs av sandig och grusig mylla. Bergarten består av skiffer och sandsten, den så kallade Visingsö-formationen.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Området runt den aktuella undersökningsytan är mycket rikt på fornlämningar och främst rör det sig om förhistoriska gravar (figur 1). Eftersom det område som idag är en mulldämlantering, L1972:6114, enligt kartanalysen också tidigare har haft ett antal "ättekullar" är det högst troligt att den här aktuella graven en gång har varit sammanlänkad med det Södra gravfältet, L1972:6515 (se kapitlet Resultat). Gravfältet med nästan 300 gravar ligger omkring 200 meter norrut och utmed denna sträcka finns även två ensamliggande högar, L1972:5617 och L1972:6194 samt en stensättning, L1972:6115. Gravfältet består i övrigt av högar, långhögar, stensättningar och treuddar och det har utifrån de fynd som gjorts mer eller mindre en kontinuitet från tidig bronsålder till vikingatid.

Det har också påträffats boplatlämningar i närområdet. På andra sidan vägen och omkring 200 meter från den aktuella undersökningsytan har delar av en boplat undersökts vilken hade anläggningar daterade från neolitikum till bronsålder (Kristensson 2004). Det har också registrerats härdar på en åker strax söderut, L1972:6537. Förutom detta finns fyra skärvstenhögar i närområdet,

Figur 4. Översiktsbild. Den undersökta gravhögen i förgrunden. I övre vänstra bildkanten ligger Södra gravfältet och i den övre högra bildkanten Hagahögen.

Figur 5. Lodbild över källaren.

L1972:5596 med flera. En av dessa har delundersökts och stolphål under högen daterades till bronsålder. Runt omkring den delundersökta skärvtenshögen fanns ett flertal härdar och gropar varav tre daterades och låg spridda i ett tidsspann från äldre bronsålder till övergången mellan romersk järnålder och folkvandringstid (Borg och Ödeén 2013). På platsen där en gravhög, L1972:6514, undersöktes och togs bort inför en grustäkt 1966 framkom även senare boplatslämningar. I dokumentationen kring undersökningen beskrivs hur omkring 35 anläggningar, främst härdar, påträffades (JLM arkiv).

Ännu en intressant pusselbit i Stigbys förhistoria är det depåfynd från bronsålder som gjordes under tidigt 1900-tal. Exakt var vet vi inte, men omkring 700 meter västerut hittades vid jordbruksarbete en dolk, en avsatsyx och en kantyx, alla i brons (Nordström 2000). Sammanlagt visar detta på att området runt de nu kända gravarna har brukats för diverse aktiviteter under flera tusen år, från neolitikum till järnålder.

Stigby 7:1/Sofieberg

I det området där undersökningsområdet låg och som också går under benämningen Näs bomarken var under 1800-talet flera backstugor belägna (Krantz 1996). Bland annat en backstuga kallad *Kappen*. Enligt uppgift låg den på Stigbyskolans område, men det finns också uppgifter som pekar på att den låg öster om landsvägen och i så fall inom fastigheten Stigby 7:1. Backstugorna revs så småningom och ersattes av nya bostadshus. Efterhand avstyckades och såldes sedan flera tomter på utmarken.

Fastigheten Stigby 7:1, som också kallas Sofieberg, avstyckades 1877 från Näs Larsgård, till vilken den var en utmark (Krantz 1995). Köparna Johannes och Maria Sabel hade fram till 1856

Figur 6. Foto från 1930-talet, taget från flygfyrn, som stod på Södra gravfältet, och mot sydväst. Till höger om landsvägen står en ladugård vid Carlslund som inte är kvar idag. På andra sidan vägen är mulbärs-träden och bortom dem kan man skymta Sofieberg. Foto från Visingsö Hembyggsförening.

varit ägare av huvudgården och sedan haft nyttjanderätt till fastigheten Stigby 7:1. När den avstyckades 1877 stod därför redan ett boningshus och uthus på platsen och huset bör alltså ha byggts under perioden 1856–1877. Det är också troligt att källaren grävdes in i gravhögen under sent 1800-tal.

Sedan gick Sofieberg i arv i familjen fram till 1945 då den såldes till Ragnar Carlsson och Maria, eller som hon också kallades Mimmi, Bäckström. Under mitten av 1900-talet drev paret ett sommarkafé i trädgården och hade bland annat en anlagd minigolfbana där (Krantz 1995). När man pratar med öbor födda under 30- och 40-talet är det många som minns fiket, minigolfbanan och det fotbollsspel som stod på en veranda och som det kostade 10 öre att spela på.

Tidigare undersökningar

I samband med att en telekabel skulle läggas ned utmed landsvägen på Visingsö genomfördes en schaktningsövervakning vid kända fornlämningar. Vid södra gravfältet gjordes detta arbetet i augusti 1976 (Ödeén 2016). Omkring 80 meter från den i föreliggande rapport aktuella högen framkom en jämn stenpackning på omkring 0,4 meters djup, vilken bedömdes vara förhistorisk, L1972:5638. Strax norr om denna kom ytterligare en liknande anläggning, L1972:6074. Med tanke på fornlämningsbilden i området är det inte omöjligt att det rör sig om förhistoriska gravar.

I övrigt har inga arkeologiska undersökningar genomförts i gravhögens direkta närhet. Däremot har undersökningar genomförts inom Södra gravfältet, se kapitlet Resultat.

Resultat

Kartanalysen

De kartor som täcker Stigby sträcker sig från 1767 till 1800-talets mitt, men på storskifteskartan från 1767 finns dock inte vårt område med. Det var då en del av allmänningen och kronans mark som löpte längs öns krönparti (bilaga 1). Däremot karterades området 1802 och gällande platsen där mullbärsträden växer i dag finns en anteckning om ”Kullar öster om vägen” och ”Kullar vid Stigby ha- gar”. Detta kan knappast vara något annat än gravhögar.

Tyvärr var inte området med på nästkommande karta, den från laga skiftet år 1852, så att en jämförelse över tid kunde göras. För hela kartanalysen se bilaga 1.

Borttagna gravar vid Carlslund

Som framgår av Ådel Franzéns kartanalys har ett antal gravar tagits bort vid fastigheten Carlsund på platsen där mullbärsplan- teringen är i dag. Detta bekräftas också i flera historiska källor. Sjöborg skriver: ”Vid den välbelägna nyodlingen Carlsund, på den Kungsgården tillslagne lått af allmänningen, hafva mellan åren 1812 och 1822, 16 till 18 högar blifvit borttagne, bland hvilka 4 varit av anse- nlig storlek. Ur dessa högar har man upptagit ben, kol och urnor eller krukor af lera.” (Sjöborg 1830). Hans referens ligger nära i tid med borttagandet av högarna och är därmed tillförlitlig. Lantmä- tare Allvin som gör en beskrivning över fornlämningarna på ön 1859 tar också upp högarna som tagits bort (Allvin 1859). Även Wilhelm Berg beskriver borttagna högar vid Carlsund och beklar- gar att de inte undersöktes med mer omsorg: ”Ett godt tillfälle till omfattande forskningar i detta slag af fornminnen yppade sig mellan åren 1812 och 1822, då vid Carlsunds uppodling ej mindre än 18 högar jemnades, af hvilka 4 voro lika stora som den nyss nämnde (hög 286 och Hagahögen, min anmärkning). Men ingen fanns närva- rande med håg för dylika undersökningar, och derför vet man intet om deras innehåll” (Berg 1885).

När det gäller dessa nedteckningar om öns fornlämningar finns det en faktor som bör tas i beaktande. Det är att de ovan nämnda författarna i princip har samma ursprungskälla och det är prosten på ön vid den tiden, Per Ekman. Han förde anteckningar under flera år om fornlämningar och fynd som gjordes på ön. Hans dot- terson var Wilhelm Berg, som med stor sannolikhet också använde sig av sin morfars anteckningar när han skrev sin bok om Visingsö. Även Sjöborg nämner honom i sina texter. Men den som hade mest samarbete med prosten Ekman var Jacob Adlerbeth. Adlerbeth var fornforskare, en av grundarna av Götiska förbundet, ledamot i Vit- terhetsakademien och redaktör för *Iduna*. Han besökte ön under flera resor åren 1796 till 1830 och under dessa bodde han ofta hos prosten Ekman (Nicklasson 2015). De ägnade sig tillsammans åt fornforskning och att göra det på en plats som Visingsö bör ha varit

Figur 7. Mullbärsträden, som de ser ut idag. Bakom skymtar fastigheten Carlslund.

fruktsamt för båda. Adlerbeth grävde ut en hög på Norra gravfältet 1825, inom det som nu är registrerat som L2020:59. Han korrekturläste också Sjöborgs texter om ön.

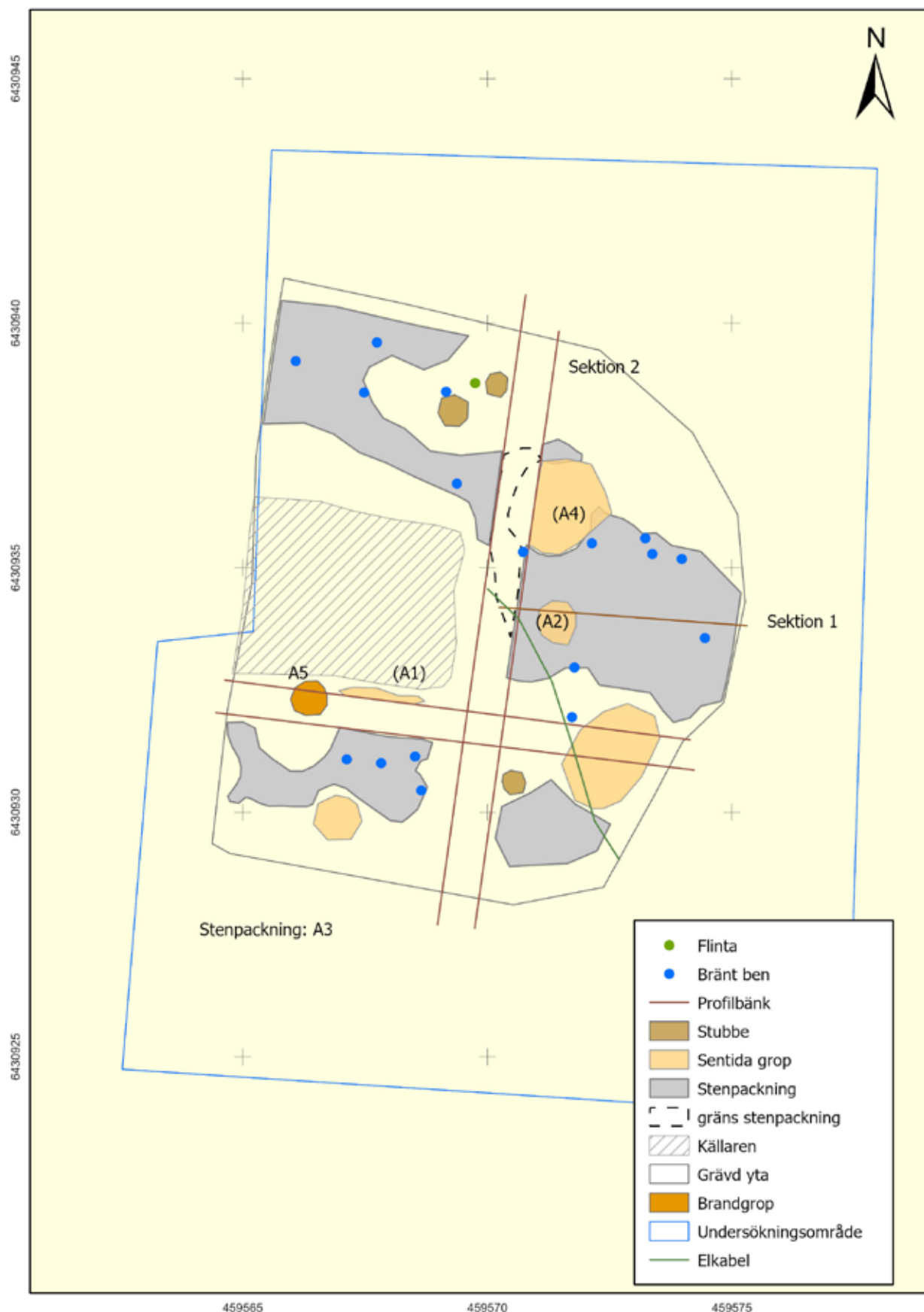
De årtal som nämns för borttagandet av gravarna i referenslitteraturen, det vill säga 1812 till 1822, stämmer väl överens med kartmaterialet då gravhögarna fortfarande fanns kvar i kartan från 1802.

Mullbärsplanteringen

Under första hälften av 1800-talet etablerade man, förutom den välkända planteringen av ekarna, också en mer exotisk trädplantering inom Visingsborgs kungsgårds ägor; mullbärsträd (Kardell 1997). År 1842 meddelades att 1 500 plantor stod i plantskola på Visingsborg. Riktigt så många ingick inte sedan i odlingen, men i mitten av 1800-talet fanns 1100 mullbärsträd i ”*yppig växt*” (Kardell 1997). Det är delar av den odlingen som fortfarande växer i Stigby, L1972:6114. Avsikten var att producera silke och med tiden gav också odlingen mullbärsblad åt silkesmaskarna, vilket var syftet. 1853 var tydligen ett bra år med en högsta notering av ”*2 lispund 17 skålpund kokonger*” men från 1864 upphörde sedan odlingen (Rydén 1980). Den hade dock en liten renässans i början av 1900-talet.

Högen L1972:5809

Graven utgjordes av en rund hög omkring 10 meter i diameter och 0,8 meter hög. Högen var avskuren i västra och södra kanten (figur 8). Den västra sidan hade en kallmurad stenmur av skifferhällar som var intill 0,7 meter hög. Ingången till källaren hade satts igen under senare år på grund av den nedrasade källaren. Uppskattningsvis har 2 meter av högens västra del tagits bort. I den södra delen, som också var avskuren men förmodligen endast med 0,5–1 meter, stod stenhällar på högkant. För beskrivning av

Figur 8. Plan som visar anläggningarna som nämns i texten. Anläggningar inom parentes är sentida.

Figur 9-11. Övre bilden: Stenpackningen A3 i NV kvadranten. Foto från norr. Mellersta bilden: Stenpackningen A3 i NÖ kvadranten. Lodbild. Nedre bilden: Stenpackningen A3 i SV kvadranten. Lodbild.

Figur 12. Stenpackningen A3 i profil. Sedd från NV kvadranten och foto från väster.

källaren, se nedan. Under grästorven var ett brunt, något sandigt, humöst lager på omkring 0,3–0,4 meters djup och under detta kom stenpackningen, A3, som beskrivs nedan.

Det var inte helt självklart var begränsningen av högen gick eftersom stenpackningen delvis fortsatte även utanför själva upphöjningen. Detta kan eventuellt röra sig om ett stenbräm. Men då uppdraget endast innefattade högen som den var synlig ovan jord och inte ytorna runt omkring kunde vi inte schakta upp ytorna intill för att utröna högens exakta avslut eller om det fanns konstruktionsdetaljer i direkt anslutning till vår undersökningsyta.

Under högen var en undergrund av rödbrunt till ljusbrunt sandigt grus.

Stenpackningen, A3

En osammanhängande och delvis mycket störd stenpackning, A3, täckte högen. Vår tolkning är dock att den ursprungligen har varit sammanhängande. Det är källaren och de sentida störningarna som har skadat konstruktionen (figur 8).

Stenpackningen låg på ett djup av 0,3–0,4 meter under grästorven och bestod av ett, ställvis två, lager med stenar. Höjden över havet för stenpackningen i högens centrala delar var 119,12 meter. Stenarna var i storleken 0,07–0,2 meter, men företrädesvis i storleken 0,15 meter. Det fanns också några enstaka skifferhällar, i storleken 0,15–0,2 meter, samt skörbrända stenar. Stenpackningen låg i ett lager av gråbrun till brun, sandig humus. I vissa delar av anläggningen, främst i NÖ kvadranten, var den bitvis nedtryckt och i försänkningarna låg ett sentida fyndmaterial i form av tegel, porslin, kapsyler med mera.

I stenpackningen påträffades spridda brända ben, F9–12 och F14–30. Det var tydligt att de hade spritts ut efter att stenpackningen lagts på plats. Det var alltså i toppen av, eller något nedtryckt i stenpackningen, som benmaterialet framkom. Under stenpack-

Figur 13. De första brända benen i brandgroppen A5, syns.

ningen påträffades inga ben. Samma fyndkontext gällde för de keramikskärvor, F1–2, som vi fann - de låg i stenpackningen. I norra delen framkom också en bit flinta, F5, i form av ett avslag.

Analys

Samtliga av de brända benen, sammanlagt 450 fragment, har genomgått en osteologisk analys (bilaga 2). Det rör sig främst om ben från människa och det gick att utläsa att de kom från minst två individer. Dessutom kunde ben från fågel och eventuellt från hund konstateras bland de spridda benen i stenpackningen.

Två fyndposter, F25 från NV kvadranten och F27 från den SV kvadranten har också daterats. Dessa valdes ut med tanke på att de låg inom de ytor som var minst störda av sentida anläggningar. Dateringen av dessa båda benbitar gav ett mycket samstämmigt resultat med 337–48 f.Kr. (Ua-77671) för benet från den NV kvadranten och 337–47 f.Kr. (Ua-77672) för benet från den SV kvadranten. Båda analyserna hade också en tyngdpunkt vid tiden omkring 150–50 f.Kr. och pekar därför på att hela stenpackningen har placerats över högen vid samma tidpunkt.

Brandgropen, A5

Vid arbetet med nedrensningen av högens fyllning kunde en mindre yta med kol, sot och brända ben iakttas vid den NV kvadrantens södra profilvägg (figur 8 och 13). Eftersom endast en bråkdel av anläggningen var synlig och det var vinterväder avvaktade vi med undersökningen av den till de sista dagarna, när profilbänken togs bort. Det visade sig dock inte vara helt optimalt eftersom det blev riktigt kallt och ner mot -10°C två dagar innan. Den lilla del av anläggningen som var synlig utanför profilbänken hade från början täckts, men frös ändå och fick därför slutligen tas upp som preparat och sedan undersökas inomhus (figur 15). Den delen av brandgropen som låg i profilbänken klarade sig dock från tjäle. Intill och öster om brandgropen kunde även ett område med utspritt kol, sot och enstaka brända ben dokumenteras, A1 (figur 8). Lagret var dock inte sammanhängande utan uppblandat med matjord och tolkades som spår efter att källaren grävdes.

Brandgropen låg på en höjd av 119,33 meter över havet och förhållandevis högt i graven, endast 0,2 meter under grästorven. Stenpackningen A3, som har hört till högen låg 0,1–0,2 meter dju-

Figur 14-15. Ovan: Brandgropen undersöks. Nedan: Preparatet som var fruset och togs in för undersökning.

Figur 16. Exempel på sentida fynd i gravhögen. Lotten rensar ned i högens fyllning.

pare men vi hade inte någon stenpackning intill brandgropen och kunde därför inte se hur de förhöll sig till varandra stratigrafisk. Brandgropen var rund, 0,65 meter i diameter och 0,2–0,3 meter djup med en flat, något sluttande bottenprofil mot söder. Fyllningen bestod av mörkbrun, sandig humus med inslag av kol och sot. Ett 20-tal stenar låg spridda i gropen, vissa sotiga. Storleken på stenarna var 0,05–0,1 meter. I fyllningen samlades omkring 1 liter brända ben, F7, in för analyser, se nedan. Dessutom låg en hartstätning till ett kärl, F4 och två skärvor keramik, F3 i brandgropen. Hartstätningen visar att den har tillhört ett kärl med en diameter på 0,14 meter.

Analyser

Ben F7 och harts F4 från brandgropen sändes för datering. Dessa två skilda material fick dateringar som skevade något, trots att de helt klart är insamlade i samma kontext, eventuellt har det med olika materialsammansättning att göra. Skillnaden var dock inte stor, benet ur brandgropen daterades till 359–115 f.Kr (Ua-77670) och hade en tyngdpunkt i 350–150 f.Kr. Detta visar att bengropen bör ha grävts innan stenpackningen lades på högen. Det kan till och

med vara så att de båda olika konstruktionerna anlades i anslutning till varandra. Hartsen daterades till 156 f.Kr.–24 e.Kr. (Ua-77669) och är därmed något yngre än benen från bengropen, men båda hör, liksom benen från stenpackningen, hemma i förromersk järnålder.

Benen F7 från brandgropen har också genomgått en osteologisk analys (bilaga 2). Vid den kunde ses att de drygt 1700 benfragmenten kom från endast en individ och att det rörde sig om ett komplett skelett. I brandgropen hade en man begravts som var 25–35 år eller eventuellt något yngre när han dog. Den första kindtanden eller oxeltanden i vänstra underkäken var kraftigt nedsliten vilket kan vara spår efter hans diet eller att han använt tänderna som en ”tredje hand” till exempel vid någon form av tillverkning.

Sentida gropar, tolkning

Förutom den största skadan på graven vilken källaren orsakat och som också bör ha förstört primärgraven i högen fanns flera mindre gropar, samt en elkabel som också stökat om en del (figur 8). De som vi från början inte insåg var av sentida art mättes in och fick felaktigt ett anläggningsnummer, men det är markerat med parentes på planen. Främst gropen som mättes in som A4 gav oss

Figur 17. Två av de sentida gropar som påträffades nedgrävda i högen. Centralt i bild, i NÖ kvadranten, A4. Till vänster i bild, i den SÖ kvadranten är ännu en recent grop. Foto från nordöst.

Figur 18. Källaren grävs ur, men fylls senare åter igen.

huvudbry då den i det övre skiktet bestod av ljus, steril sand och därunder hade tätt packad sten i en mer humös, brun fyllning. I groppen fann vi också den bemålade stenen F6 samt tegel. Vi insåg dock att det måste vara en grop man grävt och använt för dumpmassor när man byggde källaren, därav den omvända lagerföljden. Man grävde alltså en grop, längst ner i denna hamnade sten och brun fyllning och sedan när källaren blev djupare och man kom ner i steril mark blev det den som hamnade i toppen av groppen A4. Den var nästan 2 meter i diameter och 1,2 meter djup. Något liknande hade gjorts i den SÖ kvadranten, men den groppen innehöll ingen undergrund utan endast mycket tätt packad sten och en humös fyllning.

Förutom dessa fanns en skräpgrop nedgrävd i den SV kvadranten och en mindre, något grundare grop i stenpackningen i den NÖ kvadranten (figur 8). Alla dessa anläggningar, markerade med gul färg på planen är recenta groppar.

Källaren

Orsaken till undersökningen var källaren som grävts in i högen. Troligen gjordes detta under sent 1800-tal då boningshuset uppfördes. Då bör också muren mot huset, i västra delen av högen, ha byggts upp. Både muren och källaren var uppbyggda av skiffer- och sandstenshällar. Det är troligt att delar av stenmaterialet är hämtat vid Visingsborg. I en sentida grop intill källaren påträffades också en bemålad sandsten, F6, som ytterligare förstärker den teorin.

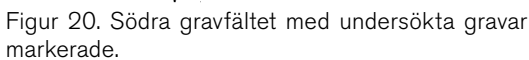
Att stenen är hämtad vid Visingsborg är inte taget ur luften. Ruinen fungerade som "stentäkt" fram till 1900-talet och många Visingsöhus står på en grund gjord av stenar från 1600-talsruinen. Av de fyra ursprungliga längor som Visingsborg bestod av återstår idag endast en, så det är åtskilliga lass sten som körts därifrån. I en artikel i Jönköpingsposten den 5 maj 1965 beskrivs undersök-

ningen av en gravhög i Kumlaby på Visingsö. Anledningen till undersökningen var att den nya skolan skulle byggas på platsen och i högen var också en källare ingrävd. Detta är alltså relativt vanligt på ön. Vid undersökningen inför skolbygget gjordes inte många fynd men däremot fann man ”...åtskilligt med sandsten som härstammar från Visingsborg ruin och som användes vid byggandet av en jordkällare i kullen för ett 50-tal år sedan. I det sammanhanget berättar byggmästare Bertil Carlsten att ruinen såldes till en man vid namn Ruter någon gång på 1800-talet. Han betalade fem kronor för hela ruinen men fick förbinda sig att bortforsla all stenen. Om det var något av denna andrahandsförsäljning som bildar de kraftiga stenvägar som utgör den nu raserade källaren vet man inte...” (JLM arkiv).

Källaren som är aktuell här var 4,3 × 3,3 meter i öst–västlig riktning och från början hade den ett tak. Det var efter att ett myrsamhälle etablerat sig i högen som takkonstruktionen gav vika och rasade samman. Från högens topp och till botten av källaren, som bestod av betonggolv, var det ett djup på 2,2 meter.

Figur 19. Högen i profil, foto från öster. Både över och under stenpackningen A3 var ett likartat lager bestående av brun, något sandig humus.

I samband med en kurs i arkeologi, som arrangerades av Braheskolan på ön, undersöktes gravhög 211 som skadats av vägen och vägarbete i början av 1970-talet. Högen var cirka 3 x 2 meter och jordfylld. Den hade en gles kantkedja i botten. I högen påträffades bland annat två hängen i brons, keramik och pärlor. Hängena har

paralleller i fynd från Birka och de hjälper oss att datera högen till vikingatid (Ödeén 2022).

Ännu en grav, eller vad man trodde var en grav, undersöktes i samband med en kurs i arkeologi på 1970-talet. Den undersökningen gällde grav 97 på Södra gravfältet. Vid arbetet påträffades dock endast en grusig fyllning med inslag av kalk och en spridd förekomst av kol varför högen bedömdes som en sentida anläggning (Ödeén 2022).

Två gravar som inte ingick i Södra gravfältet men som låg norr om och strax intill var högarna L1972:6514 och L2020:424 (Fornsök). Den förstnämnda undersöktes 1966 och innehöll en hållkista vari obrända ben från fyra personer påträffades tillsammans med en pilspets, två skarpor och andra föremål av flinta. Graven daterades till neolitikum. Graven hade också återanvänts under yngre järnålder vilket kunde ses i ett sotlager med brända ben, keramik och flera järnföremål (Gustafsson 2000). Den andra graven undersöktes och togs bort 1917 och bestod av en hög med ett kärnröse. Fynden utgjordes av brända ben och keramik (JLM arkiv).

Diskussion

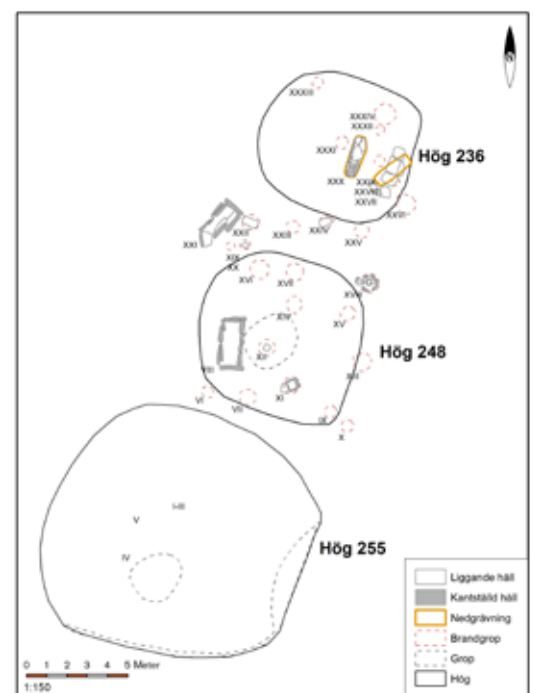
Även om gravhögen vid Sofieberg har skadats genom den ingrävda källaren och flera sentida störningar kan vi dra vissa slutsatser efter undersökningen.

Först ska erkännas att dateringarna av de brända benen och hartsen, som alla låg relativt jämt i förromersk järnålder var något förvånande. Anledningen var att både de spridda brända benen i stenpackningen och brandgropen var placerade i det allra översta skiktet av en hög. Hade de legat i botten, under själva högen, hade de känts mer tidsenliga. Men detta ger en ny oss en ny erfarenhet.

Under yngsta bronsålder och äldsta järnåldern började urnegravfälten växa fram och de utvecklades sedan till de tidstypiska brandgropsgravfälten under äldre järnålder. Ofta handlar det om gravgömmor under flat mark, så kallade flatmarksgravfält, vilka också ibland täcktes med flacka stensättningar. De kan också ha haft enklare markeringar som inte finns kvar idag. Även runda och kvadratiske stensättningar med spridda brända ben förekommer under äldre järnålder. Mest vanligt var att man brände sina döda och sedan placerade kvarlevorna i brandgravar. Efter Kristi födelse, under äldre romersk järnålder blev skelettgravskicket åter vanligt igen och därefter kan båda gravskicken finnas inom samma gravfält.

Gravar från förromersk järnålder på Visingsö

De sätt som man främst begravde sina döda på under förromersk järnålder, och som beskrivs ovan, stämmer väl överens med de gravar som finns undersökta från tidsperioden på Visingsö tidigare. De 25 brandgropar som undersöktes på Södra gravfältet 1964 låg under en större och två mindre, mer flacka högar och bedömdes vara ett flatmarksgravfält (Ödeén 2020).

Figur 21. Flatmarksgravarna som låg under tre högar på Södra gravfältet.

Något tidigare, på 1930-talet, undersöktes också en grav på Södra gravfältet från förromersk järnålder. Det var ett brandlager som låg under några stenhällar i en oval flack hög (Gustafsson 2000).

Efter dessa, något äldre undersökningar, har ännu en grav från den aktuella perioden undersökts och det var inom det nyupptäckta gravfältet på öns norra udde, Sandudden. Där undersöktes en urnebrandgrop där en kvinna begravts. Hälften av graven hade eroderat ut i Vättern, men i gropan kunde brända ben och keramik samlas ihop. Om den här gropan har haft någon överbyggnad eller markering vet vi inte, samtliga gravar inom gravfältet ligger i dag på åkermark, men gropan var alltså nedgrävd i undergrunden (Ödeén 2019).

Gravar från förromersk järnålder i Jönköpings län

Om man tittar på vårt län i stort, hur ser gravarna från förromersk järnålder ut? Problemet är att det är väldigt få gravar från den här tidsperioden undersökta. I "Jönköpings läns historia" från 1987 står att inga förromerska gravar är undersökta under modern tid, undantaget de på Visingsö, som beskrivs ovan (Löthman och Varenius 1987). Detta har dock ändrats något sedan den boken skrevs, även om de fortfarande utgör ett fåtal.

När det nyupptäckta gravfältet i Kärda, strax väster om Värnamo, undersöktes 1990 fanns inom det vällagda stensättningar men också båtformade gravar. Den största stensättningen som var 15 meter i diameter, 0,7 meter hög och innehöll ett brandlager med brända ben och daterades till yngre bronsålder–förromersk järnålder. Det fanns också fynd efter vad som bedömdes som sekundära gravar i stensättningen (Bodin 1994).

En rund stensättning, omkring 10 meter i diameter och en dryg halvmeter hög, undersöktes 1992 på fastigheten Höga-bråten strax utanför Skillingaryd. Mitt i graven och i stenpackningen som utgjordes av två till tre skikt framkom ett brandlager med brända ben som daterades till 489–120 f.Kr. (Nordström 1997). I brandlagret framkom också ett keramikkärl som har daterats till yngre bronsålder.

När ett vikingatida gravfält undersöktes i Bogla söder om Huskvarna visade det sig att det fanns äldre gravar som överlagrades av dem från yngre järnålder och det äldsta monumentet var en stensättning från förromersk järnålder. Den var omkring 10 meter i diameter, en dryg halvmeter hög och innehöll ett brandlager med brända ben från människa, som placerats direkt på berget. Graven var dock svår att begränsa då yngre sekundärgravar både grävts ner i och lagt ovanpå stensättningen (Artelius och Kristensson 2005).

I Odensjö strax söder om Jönköping undersöktes 66 gravar på ett gravfält från äldre järnålder sommaren 2010 (Nordin 2013). Gravarna syntes inte tidigare ovan mark utan gravfältet var alltså nyupptäckt, vilket gjordes året innan (Borg 2009). Två av gravarna

hade en överbyggnad kvar, i form av en stensättning, i övrigt rörde det sig om gropar som till stor del var skadade av jordbruksredskap. Vilken typ av överbyggnad eller markering som groparna har haft är med andra ord okänt. På gravfältet påträffades både ryttargravar, vapengravar och vad som tolkades som ett kulthus. Två bengropar har en klar datering ner i förromersk järnålder och åtta ligger på gränsen förromersk till romersk järnålder. Av de sistnämnda var sju urnebrandgropar och en var i form av ett benlager i en kvadratisk stensättning. Det har alltså gått att se en skillnad där bengroparna var något äldre medan urnebrandgroparna, med spår av synliga behållare, kunde placeras i övergången förromersk till romersk järnålder. Av de två förromerska bengroparna utgjordes en av en vapengrav och innehöll ett hopvikt svärd (Nordin 2013).

Gravar från förromersk järnålder, en utblick

Som vi har sett ovan är det i Jönköpings län vanligast med stensättningar som gravkonstruktion under förromersk järnålder, även om det rent källkritiskt bör påpekas att det rör sig om ett fåtal undersökta gravar. Och detta beror i sin tur på att de inte syns ovan mark och därför lätt missas vid inventeringar. Avviker från dessa stensättningar gör dock gravfältet i Odensjö med sina närmare 70 gravar varav övervägande del utgjordes av urnebrandgropar och som därför har tolkats som ett karaktäristiskt flatmarksgravfält. I Odensjö finns därför likheter med de tidigare undersökta förromerska gravarna på Visingsö.

Flatmarksgravfälten eller urnegravfälten som de också kallas spred sig norrut från kontinenten under yngre bronsålder och vanligast hos oss är de i Västergötland, Östergötland och på Gotland (Burenhult 1999). De finns främst i slättbygder och de större åarnas dalgångar (Artelius och Lindqvist 2007). I vårt län har alltså två sådana gravfält hittats; i Odensjö och på Visingsö.

Var ligger skillnaden mellan flatmarksgravfälten och de mer ensamliggande stensättningarna från perioden? En skillnad har setts i Västergötland och Östergötland där båda gravtyperna har byggts samtidigt, men som däremot visar sig ligga inom olika markslag i landskapet. Flatmarksgravfälten har främst påträffats i det dåtida odlingslandskapet medan stensättningarna framförallt har anlagts utanför eller i randen av de centrala odlingsbygderna (Artelius och Lindqvist 2007). Forskarna menar att flatmarksgravfälten har anlagts i själva odlingsmarken, av dem som brukade den. Detta i sin tur skulle kunna visa på att frånvaron av urnegravfälten i Smålands inland har ett samband med en mer blandad ekonomi, främst baserad på djurhållning. För att säkra den teorin krävs fler undersökningar och ett större jämförelsematerial, men det är en intressant tanke.

Här ska också påpekas vad som gång efter annan framkommer när jämförelser görs med Visingsö och dess omland under äldre

järnålder; att det är främst mot Östergötland och Västergötland, som kontakter har tagits. En genomgång av fyndmaterial har gjorts utifrån gravarna på Sandudden på ön där paralleller kan ses i fyndmaterialet framförallt väster och österut (Ödeén 2023). Även i typen av gravfält finns alltså en gemensam nämnare i flatmarksgravfälten. Det finns dock ett exempel i Södra Vätterbygden efter Odensjö-undersökningen.

Tolkning stratigrafin i graven

Det har alltså visat sig att den förromerska graven i Stigby har en annorlunda konstruktion än de som tidigare undersökts på ön, men också annorlunda i jämförelse med länet i övrigt. Graven i Stigby bestod av en jordfylld hög med en stenpackning av mindre stenar samt en nedgrävd brandgrop. Dessutom innehöll den en jordkällare vilken troligen förstört den första, primära graven och ett flertal sentida gropar som också rört om i lagren.

Utifrån dokumenterad stratigrafi och datering av brända ben och harts har vi kommit fram till att följande tolkning är mest trolig. Graven har två eller eventuellt tre faser.

- Den *första fasen* är när den primära graven anläggs som vi tyvärr inte vet mycket om, men vilken bör ha legat där källaren låg. Den kan vara från yngre bronsålder eller förromersk järnålder, det vet vi inte heller. I samband med denna första begravning anläggs jordhögen ovan gravgömmen. Det bör till största delen vara den jordhög som låg på platsen fram till vår undersökning.

- Den *andra fasen* är när brandgropen A5 grävs ner i toppen av högen. Brandgropen låg endast 0,2 meter under grästorven 119,33 m.ö.h. Över eller runt den fanns ingen stenpackning. Benen i brandgropen är daterade till cirka 360–115 f.Kr. Hartsen i gropen har också daterats och fick en yngre datering med cirka 150 f.Kr. till 20 e.Kr. Vad skillnaden mellan dessa båda material bottnar i är oklart. De är båda helt klart från samma slutna kontext. Men vi har valt att använda oss av dateringen av benen, då de är det huvudsakliga materialet i en begravning.

- Den *tredje fasen* är när stenpackningen A3 läggs på högen. Ur den har brända ben samlats in och daterats till cirka 340–50 f.Kr. Stenpackningen låg höjdmässigt något lägre än brandgropen 119,12 m.ö.h. Men ¹⁴C-analyser ger inte exakta dateringar vilket kan innebära att brandgropen och stenpackningen är samtida om man ser utifrån den tyngdpunkt som ¹⁴C-dateringarna har. Det skulle i så fall innebära att högen har två faser; en första med den primära ”källargraven” med okänd datering och en andra med brandgrop och stenpackning från förromersk järnålder.

Fynd

Hartstätning

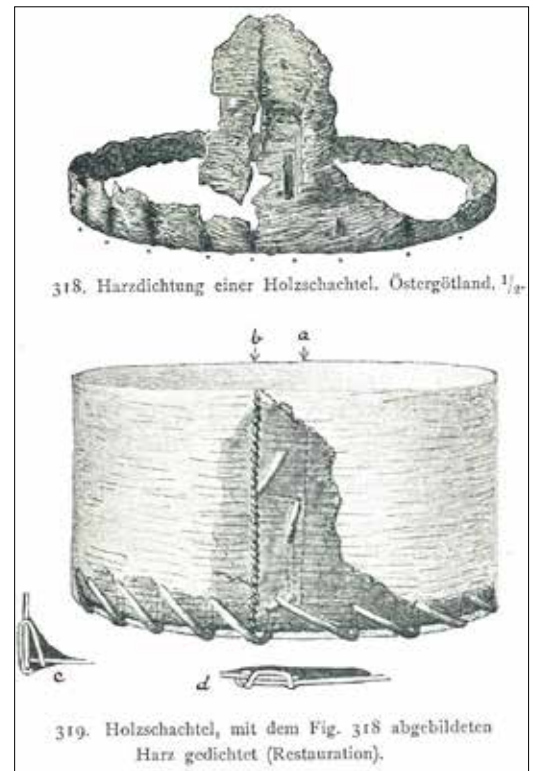
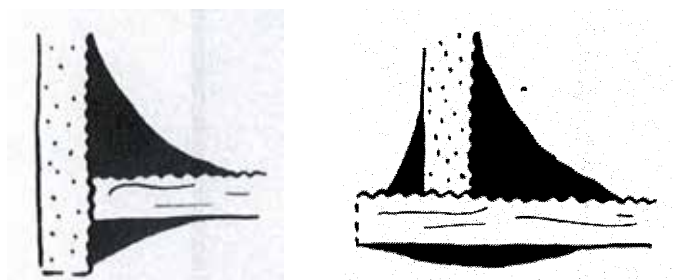
1939 gjorde Johan Granlund en studie av hartstätning till svepkärl från förromersk och romersk järnålder. När man läser den inser man att det går att säga mer utifrån den här något anonyma fyndkategorin än förväntat gällande tekniken och sätten att foga samman dem på (Granlund 1939). Då det inte finns tid inom föreliggande projekt att gå på djupet i ämnet hartstätning görs här endast en översikt och ett försök att se detaljer och avtryck i hartsen.

Harts består av kåda, ett material som har använts av människan under flera tusen år. Ett användningsområde var som tätning i kärl eller svepaskar tillverkade i näver eller bark (figur 22). Vissa forskare framför också teorin om att det är läder som använts vid tillverkning av kärlen, men i fall som dessa avfärdas de effektivt av Granlund. Ofta är det lindbark som använts vid tillverkningen av svepkärl och den har då dragits av när trädet savar. Sen har ett bandformat stycke bark svepts och böjts samman omkring en botten och barkstyckets insida vänts utåt. När artikeln skrevs, på 1930-talet, var den här tillverkningen ännu vanlig i de baltiska länderna, Polen och västerut till Berlin (Granlund 1939).

Kärlen användes, utifrån förekomsten av tätning, troligen även till vätskor och kunde på det sättet användas istället för lerkärl eller urholkat trä och därmed fungerat som ett lättare alternativ att bära med sig. Han föreslår också att de har nyttjats för smör, ister, tran och liknande fetter. När de ställts i en grav med brända ben krävs ingen tätning utan i de fallen rör det sig troligen om ett brukningskärl som återanvänts. Hartstätade kärl finns både i skelettgravar och brandgravar.

Enligt Granlund finns det två typer av tillverkningssätt eller sätt att sammanfoga botten med sidan på kärlet; A- och B-gruppen (figur 23). I A-gruppen går sidan på kärlet under själva botten och om man vill ställa det ifrån sig är det alltså kärlets vägg som ställs mot underlaget. Det kan göra kärlet mer stöttåligt. I B-gruppen har istället sidan på kärlet ställts direkt mot botten och hela botten vilar därmed mot underlaget.

Det finns fynd av ovala kärl, men främst är de runda, från 7 cm meter till 30 cm i diameter. Granlund urskiljer dock två storleksgrupper; dels en som ligger mellan 25 och 30 cm och en an-

Figur 22. Illustration ur Montelius "Sveriges Forntid".

Figur 23. Illustration ur Granlund 1939. Till vänster kärl ur A-gruppen och till höger kärl ur B-gruppen.

nan som ligger mellan 12 och 15 cm. Den sistnämnda är i hans genomgång mer vanlig.

Fynd av hartstätning, Visingsö

Om man går igenom de fyndlistor som finns från äldre undersökningar av gravar på ön är det inte ofta man stöter på fyndkategorin harts. I dokumentationen över undersökningarna av de omkring 80-talet gravar på Norra gravfältet under åren 1900–1909 finns inte harts upptaget. De gravarna var anlagda under vikingatid och hade främst lerurnor som kärl för de brända benen, vilket kan vara en bidragande orsak, men i övrigt ett mycket rikt fyndmaterial (JLM arkiv).

Man kan också fråga sig om det beror på att fyndkategorin inte var så känd vid den här tiden, men enligt Granlund uppmärksammades den redan 1874 av Oluf Rygh. Även Adlerbeth hade låtit analysera harts och det redan under tidigt 1800-tal. Han fann då i en gravhög i Svarttorp öster om Huskvarna ”ett okänt ämne, som hade mörk färg, och en fasthet i det närmaste lika med brännkol” (Adlerbeth 1811). Det sändes för analys till kemiprofessor J.J. Berzelius som konstaterade att det rörde sig om harts. Detta trodde i och för sig Adlerbeth var ”Rökelse, för att sprida wällukt kring Bålet” men icke desto mindre uppmärksammade han hartsen och gick till boten med vilket material han stött på. Skulle han kommit i kontakt med det när han till exempel grävde ut en hög i Kumlaby år 1825, hade han med stor säkerhet antecknat det. Hans dokumentation över den undersökningen innehåller för övrigt mer information än de som undersöktes av Janse och Friberg nästan 100 år senare (Nicklasson 2015, JLM arkiv).

Ett litet fynd av harts gjordes emellertid i samband med undersökningen av en stormskadad grav på Mellersta gravfältet 1996. Hartsen hittades i en vikingatida bengrop i en flack hög (Gustafsson 1999). Vid en titt i vårt fyndmagasin kunde dock konstateras att fyndet var för litet för att ge någon upplysning om kärltyp.

Gravarna 255, 248 och 236 Södra gravfältet

Däremot finns fynd av hartstätning från gravarna från äldre järnålder som undersöktes på Södra gravfältet 1964. Det förekom i fyra eller eventuellt fem gravar, uppgifterna går isär något (Ödeén 2020). I fyra av de troliga fem fallen rörde det sig om brandgropar av ungefär samma storlek som den i föreliggande rapport, de var 0,2–0,6 meter i diameter och 0,12–0,2 meter djupa. En hade en mindre kista av kantställda hällar uppbyggd. Tillsammans med hartsen i brandgroparna kom också brända ben och keramik. I två av brandgroparna fanns större bitar av hartstätning som visar på att de tillhör Granlunds B-grupp. Där finns också avtryck av skarven där barken läggs omlott och även eventuellt avtryck av sömmar (figur 25). En mer ingående analys krävs dock för att sä-

Figur 24-25. Ovan visas harts från den år 2022 undersökta brandgropen. Nedan harts från en av brandgroparna som undersöktes 1964, på biten till vänster kan skarven i svepkärlet ses.

kerställa detta. Storleken på kärnen har legat mellan 0,18 och 0,2 meter i diameter.

Den grav som sticker ut något är en vapengrav från strax efter Kristi födelse som var placerad under hällar. Den utgjordes av en skelettgrav med en sköldbuckla, ett sköldhandtag, eventuellt ett lerkärl, obrända ben samt hartstättning. Hartsen låg intill ett skallfragment (Ödeén 2020). Intressant att nämna här, efter en snabb överblick av fyndkategorin harts, är att två gravar påträffats i Östergötland de senaste 15 åren, där båda var vapengravar som innehöll hartstättningar och var från tiden runt Kristi födelse (Hörfors 2007, Karlsson 2009). Den ena av gravarna var något förstörd men den andra hade tre svepkärl ställda vid den gravlagdes huvud.

Hartstättningen brandgrop A5

Det var alltså i en brandgrop, 0,65 meter i diameter, som hartstättningen påträffades i Stigbygraven och därmed var sammanhanget likartat hartsfynden från Södra gravfältet. Kärlet har bedömts haft en diameter på 14 cm, vilket är något mindre om man gör en jämförelse. En skillnad mellan Stigbygraven och de från Södra gravfältet är annars att den första tillhör Granlunds A-grupp medan

de andra har en annan konstruktion och hör till B-gruppen. Enligt den sammanställning som jag använt mig av hör dock både A- och B-gruppen till samma tidsperiod och har i några fall även förekommit i samma grav. Så är också fallet på Visingsö och i en jämförelse mellan de båda fyndplatserna; de hör båda till äldre järnålder. Granlund anser att det istället har med funktion att göra. Som tidigare nämdes är B-gruppen något mer ömtålig i sin bottenkonstruktion och en teori som framförs är att den har förvarats hängande i en hank eller klave.

Vilken bark har använts?

Ett försök gjordes vid sammanställandet av föreliggande rapport att få svar på vilken typ av bark som använts när kärlen tillverkades, det vill säga från vilket träslag barken hämtats? Kontakt togs med Erik Danielsson, på Vedlab i Falun. Han var skeptisk, men sa att han kunde ge det en chans, så vi sände harts från både brandgropen A5 och ur två brandgropar från undersökningen som gjordes 1964 vid Södra gravfältet.

Men tyvärr var det som Danielsson befarade, det gick inte i avtrycket att utläsa vilken bark som använts och vi fick därför inget svar på den frågan. Här kan däremot berättas som kuriosas att Danielsson lade ut frågan i ett forum på nätet: "Svenskt trädforum" och fick en hel del svar, dock mycket skiftande. Men det fanns ett övertag för sälj och alm (Danielsson 2023).

Keramik

Det var mindre bitar av kärl, F1–3, vi fann i stenpackningen som inte ger så mycket information. En skärva i fyndpost F1 är troligen del av en mynning, men tyvärr för liten för att kunna räkna ut kärlets diameter utifrån. I övrigt var det den typ av keramik som ofta påträffas i järnålderssammanhang, det vill säga ett grovmagrat, tjockt gods (här 0,8–0,9 cm) och ställvis spjälkat.

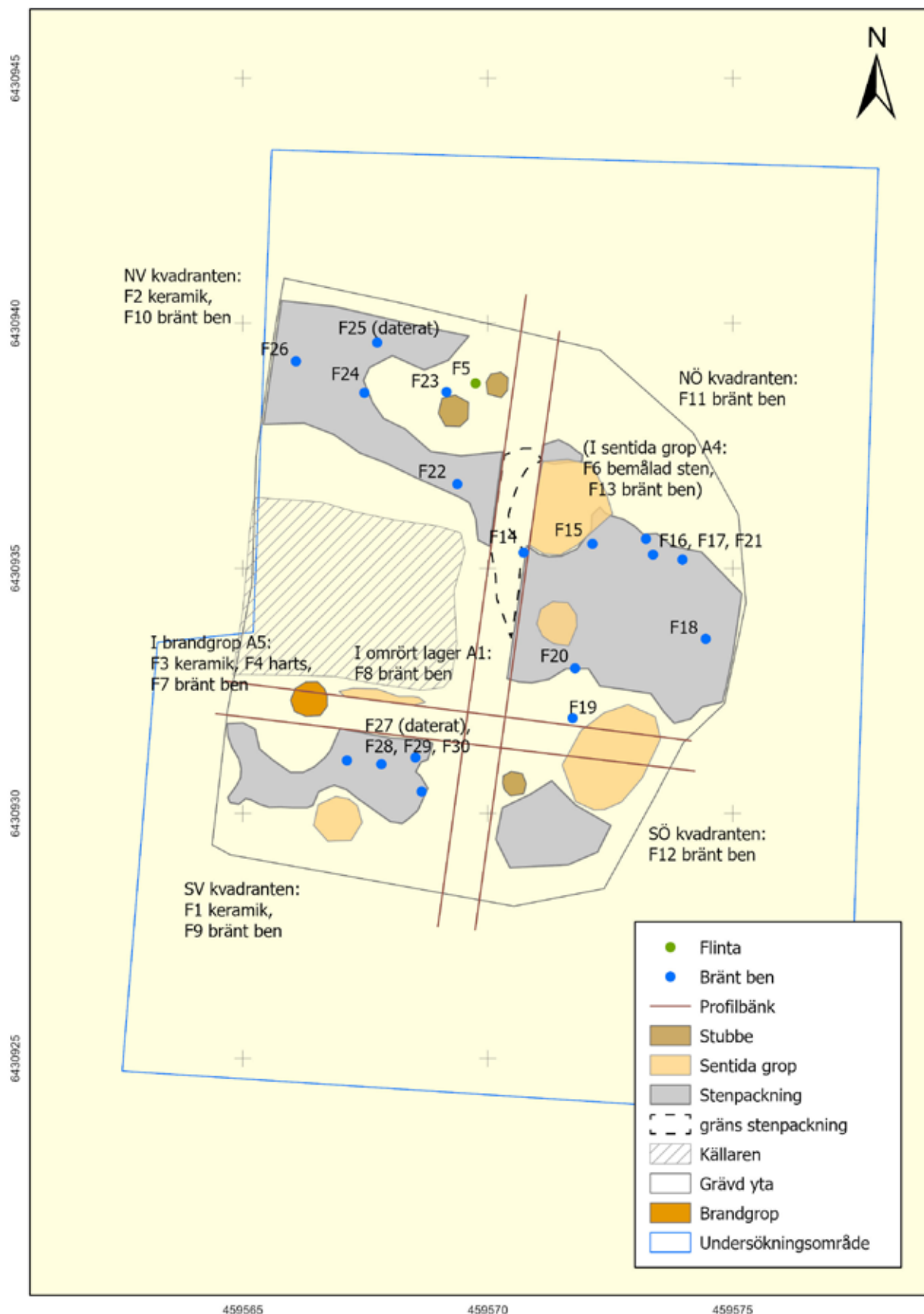
Flinta

Om den flintabit, F5, som hittades vid undersökningen i Stigby går inte att säga så mycket mer än att det rör sig om ett avslag, eventuellt har det också bruksretuscher, men för att säkerställa det krävs en mer ingående analys. Även det tidspann som den kan härröra från är stort.

Brända ben

De brända benen gäller fyndposterna F7–30 och är främst insamlade i stenpackningen A3 samt i brandgropen A5. F8 samlades in i området med spritt kol och ben, F13 i gropen A4, men båda dessa anläggningar har bedömts som sentida störningar.

I övrigt gällande benmaterialet, se bilaga 2, för den osteologiska analysen

Figur 26. Plan som visar var fynden gjordes.

Utvärdering av undersökningsplanen

De medel som avsatts för konservering och vedartsanalys kom inte till användning vid undersökningen. Dessa omfördelades istället till ytterligare en ¹⁴C-datering av harts samt ytterligare tid till den osteologiska analysen eftersom det framkom en större mängd brända ben än vad som var beräknat. Dessa förändringar har gjorts i samråd med länsstyrelsen.

Kylan och tjälen som kröp ner i lagren i slutet av undersökningen gjorde att delar av brandgropen fick tas in som preparat, vilket beskrivs under ”Reslutat”.

Dessutom ska poängteras att utanför schaktet som är dokumenterat finns en fortsättning av stenpackningen A3. Vi hade endast i uppdrag att undersöka själva högen och därför fanns inte möjlighet att söka efter begränsningen av stenpackningen. Även dessa avgränsningar gjordes i samråd med länsstyrelsen.

I övrig anser Jönköpings läns museum att undersökningen är gjord efter den upprättade undersökningsplanen.

Figur 27. Anläggningstabell. Se även figur 8.

Anl.nr	Typ	Beskrivning	Fynd
A1	Sentida lager	Kol, sot och brända ben. Troligen omrört material efter källarbygget.	Brända ben F8
A2	Sentida grop	-	Tegel, spik och porslin.
A3	Stenpackning	Osammanhängande och mycket störd, men som ursprungligen tolkas ha täckt hela högen. Består av ett till två lager stenar i storleken 0,07–2 m.	Spridda brända ben ,F9-12 och F14-30, keramik F1-2 och flinta F5.
A4	Sentida grop	2 m i diam och 1,2 m djup.	Bemålad sten, F6
A5	Brandgrop	Rund 0,65 m i diam och 0,2-0,3 m djup.	Brända ben F7 och harts F4

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-7038-2022
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2022-11-17
Jönköpings läns museums dnr: 2022-234
Beställare: Länsstyrelsen
Fält- och rapportansvarig: Anna Ödeén
Rapportgranskning: Lotten Haglund
Fältpersonal: Lotten Haglund, Kristina Jansson
och Anna Ödeén
Fältarbetstid: 2022-11-21–2022-12-13
Län: Jönköpings län
Kommun: Jönköpings kommun
Socken: Visingsö socken
Fastighetsbeteckning: Stigby 7:1
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad 64E
3fS
Koordinater: N: 6430934 E: 459567
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökningsyta: 105 m²
Fornlämningsnummer: L1972:5809
Fornlämningstyp: Gravhög
Tidsperiod: Förromersk järnålder
Fynd nr: 1-30
Tidigare undersökningar: -

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm (ATA)

Jönköpings läns museum (JLM)

Dokumentation av undersökningarna av del av Norra gravfältet L2020:59 och L2020:404.

Dokumentation av undersökningen av grav L2020:424 med dnr 866/1917.

Dokumentation av undersökningen av boplatz inom Tunnerstad Bengtsgård 6:12 med dnr 303/1968.

Tidningsartikel i Jönköpingsposten 1965-05-20 om undersökning av gravhög i Kumlaby.

Riksantikvarieämbetet, Stockholm (RAÄ)

Kulturmiljöregistret, Forssök: <https://app.raa.se/open/fornsok/>

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://letjanster.lantmateriet.se/>):

Lantmäterimyndigheterna (LMA):

06-viö-12 Stigby 1–4. Karta, ägobeskrivning. 1767. Nils Esping.

E127–27:1. Stigby 1–4. Avmätning. 1767. Jonas Duker.

06-viö-42. Delning, utbyte, flera fastigheter. (1802) 1808. Gustaf Ödwall.

06-viö-56. Stigby 1–4. Laga skifte. 1852.

Muntliga källor

Danielsson, Erik. Vedlab. Förfrågan angående avtryck i harts, från vilket träslag? 2023-02-23

Tryckta källor och litteratur

Adlerbeth, Jacob. 1811. Om några Fornlemningar i Nordvästra delen af Småland. *Iduna. En Skrift för den Nordiska Fornälderns Älskare*. Andra delen. Stockholm.

Allvin, Jonas. 1859. *Beskrifning över Wista Härad uti Jönköpings län*. Stiftelsen Grännamuseernas Skriftserie nr 4. Jönköping.

Artelius, Tore och Kristensson, Anna. 2005. *En vikingatida gravplats i norra Småland. Arkeologisk undersökning av fornlämning RAÄ 19, Bogla 1:35 i Rogberga socken och Jönköpings kommun med anledning av ombyggnad av Riksväg 31 förbi Rogberga kyrka*. Jönköpings läns museum, Arkeologisk rapport 2005:38. Jönköping.

Artelius, Tore och Lindqvist, Mats. 2007. *Döda minnen*. Riksantikvarieämbetet. Arkeologisk undersökningar. Skrifter 70. Stockholm.

Berg, Wilhelm. 1885. *Visingsö jemte anteckningar om Visingsborgs grefskap*. Göteborg.

- Bodin, Ulf. 1994. *Gravar från yngre bronsålder och äldsta järnålder. Arkeologisk undersökning 1990 av ett nyupptäckt gravfält i Kärda, Kärda socken, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapportserie nr 1. Jönköping.
- Borg, Jan och Ödeén, Anna. 2013. *Skärvestenshögen på Visingsö. Rapport över arkeologisk undersökning av RAÄ 112:1, genomförd under sommarkurser i arkeologi för amatörer, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2013:02. Jönköping.
- Burenhult, Göran. 1999. *Arkeologi i Norden 2*. Stockholm.
- Gustafsson, Agneta. 2000. *Järnålderns begravda på Visingsö. Visingsöartiklar, tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköpings läns museum, rapport nr 42. Jönköping.
- Granlund, John. 1939. *Hartstättningar till svepta kärl under äldre järnålder*. Fornvännen. Stockholm.
- Hörfors, Olle. *Kungsbro Motor. Vapengrav i tre nivåer. RAÄ 197, Vreta Klosters socken, Linköpings kommun, Östergötlands län*. Östergötlands länsmuseum, Kulturmiljöavdelningen. Rapport 2007:6. Linköping.
- Karlsson, Emma. 2009. *Bredband, ben och blåljus. Vapengrav från äldre järnålder. Arkeologisk undersökning, RAÄ 94, Rogslösa 4:2, Rogslösa socken, Vadstena kommun, Östergötlands län*. Östergötlands länsmuseum, avdelningen för arkeologi. Rapport 2009:14. Linköping.
- Krantz, Per-Evert. 1996. *Näs by*. Visingsö hembygdsförening. Visingsö gårdshistorik nr 2. Visingsö.
2005. *Stigby*. Visingsö hembygdsförening. Visingsö gårdshistorik del 1. Andra omarbetade upplagan. Visingsö.
- Kristensson, Anna. 2004. *Bronsåldersboplatz vid Stigbyskolan. Arkeologisk förundersökning på fornlämning 149 inför byggnation inom fastigheten Stigby 6:1, Visingsö socken, Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2004:39. Jönköping.
- Löthman, Lars och Varenius, Björn. 1987. *Förhistorien. Jönköpings läns historia*. Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII. Jönköping.
- Nicklasson, Pål. 2015. *Baronens tårar. Arkeologi och passion i Götiska förbundet*. Acta Archaeologica Lundensia Series Prima 4°, No 34. Lund.
- Nordin, Petra. 2013. *Ryttargravar från äldre romersk järnålder vid Odensjö. Arkeologisk undersökning av en kult- och begravningsplats från kring år 0. Jönköpings län, Jönköpings kommun, Barnarp socken, Odensjö gård, Odensjö 7:7, Odensjö 328 och 329*. UV rapport 2013:65. Mölndal.
- Nordström, Mikael. 1997. *Gravar? Det ser ju ut som ett...golv. Om några förhistoriska gravar vid Lagan i Åkers socken. Det nära förflutna - om arkeologi i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder. Meddelanden från Jönköpings läns hembygdsförbund och stiftelsen Jönköpings läns museum LVIII. Jönköping.
2000. *Bronsåldersspår - en sammanställning av fynd och fornlämningar från bronsålderns Visingsö. Visingsöartiklar, tolv artiklar om Visingsö från bronsålder till medeltid*. Jönköpings läns museum, rapport nr 42. Jönköping.

Rydén, Josef. 1980. 1720–1862. I: (Red.; Grennfelt, T. Kraft, S. Lindqvist, G. och Rydén, J.) *Gränna - Visingsö historia*. Stockholm.

Sjöborg, Nils Henrik. 1830. *Samlingar för Nordens fornälskare*. Tredje Tomen. Stockholm.

Ödeén, Anna. 2015. *Stormen Egons spår på Visingsös gravfält. Arkeologisk efterundersökning och återställning av stormskadade gravar inom gravfälten RAÄ 29:1 och 53:101, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2015:47. Jönköping.

2016. *Stenpackningar, brandlager och härdar på Visingsö. Arkeologisk schaktningsövervakning vid RAÄ 29:1 med flera, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2016:09. Jönköping.

2019. *Gravfältet på Sandudden. Arkeologisk undersökning av brandgrav RAÄ 233 samt del av gravfältet RAÄ 217, inom fastigheten Erstad 2:9, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2019:20. Jönköping.

2020. *Undersökning inom del av Södra gravfältet. Arkeologisk undersökning av grav 255, 248 och 236 inom RAÄ-nr Visingsö 53 (L1972:6515) inför vägbreddning, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2020:04. Jönköping.

2022. *Hög 97 på Södra gravfältet. Arkeologisk undersökning av grav 97 inom Södra gravfältet L1972:6515 i samband med kurs i arkeologi för amatörer sommaren 1970, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2022:10. Jönköping.

2022. *Hög 211 på Södra gravfältet. Arkeologisk undersökning av grav 211 inom Södra gravfältet L1972:6515 i samband med kurs i arkeologi för amatörer sommaren 1974, Visingsö socken i Jönköpings kommun, Jönköpings län*. Jönköpings läns museum. Arkeologisk rapport 2022:11. Jönköping.

2023. *Himlen, vattnet och gravarna. Ett nyupptäckt gravfält vid Sandudden på Visingsö (manus). Kommande i Tidskriften Hanna. Kulturarv och kulturmiljöer i norra Småland*. Jönköpings läns museum.

Bilaga 1. Kartanalys

Kartanalys av undersökningsområdet för L1972:5809, Stigby 7:1, Visingsö socken, Jönköpings kommun.

Jonas Dukers och Nils Espings kartor från Visingsö från åren kring 1767 ger en detaljerad bild av jordbrukslandskapets omfattning och funktion på ön och eftersom kartorna är samtida och innehåller ett samstämmigt urval av information är de mycket användningsbara (Vestbö-Franzén 2008 och 2009). De ger dock föga ledning när det gäller att hitta fornlämningar på Visingsö.

Kartorna över Stigby täcker perioden 1767 till 1800-talets mitt. Det aktuella undersökningsområdet finns inte medtaget på storskifteskartan från 1767. Området där Stigbyskolan nu är belägen var då en del av den allmänningsmark och kronoägda mark som bildade en kedja av hagar och skogsområden längs med öns krönparti. Lantmätare Duker anger inget om fornlämningar i ägorna kring det aktuella området. I övrig har Duker inom byns övriga ägor ritat in flera impediment i åkermarken som med största sannolikhet speglar gravar som fanns inom byterritoriet vid denna tid, men som senare odlats bort.

Södra delen av Visingsös kronoallmänning karterades 1802 och nu finns området kring Stigbyskolan med i kartbilden. Vid sekelskiftet 1800 utgjordes marken här av hagmark till de omkringliggande byarna. Ca 50 meter norr om undersökningsområdet finns dock antecknat: "Kullar öster om vägen", samt "Kullar vid Stigby hagar". Området som avses är i båda fallen mullbärsplanteringen L1972:6114. I detta område skulle således ha funnits "kullar" ännu år 1802. Det finns ingen anledning att tolka detta som något annat än förhistoriska gravar.

Liksom vid storskiftet ca åttio år tidigare är situationen den samma vid laga skiftet år 1852. Det aktuella området fanns inte med i kartan, vilket gör att man får titta på ägorna runt omkring. Som vanligt ger den knapphändiga hävdeförteckningen till Lagaskifteskartan föga ledning när det gäller förekomst av fornlämningar. Dock kan det vara av intresse att det ca 75 meter öster om undersökningsområdet fanns ett lertag, markerat med rosa färg på kartan. Ca 280 meter söder om undersökningsytan fanns redan vid storskiftet ett grustag. Flera fornlämningar kan genom tiderna ha förstörts av täktverksamhet.

Genomgång av sockenkartor över ön ger ingen ytterligare information om fornlämningsbeståndet i eller i anslutning till det aktuella området.

Akter:

06-viö-12 Stigby 1–4, karta, ägobeskrivning, 1767

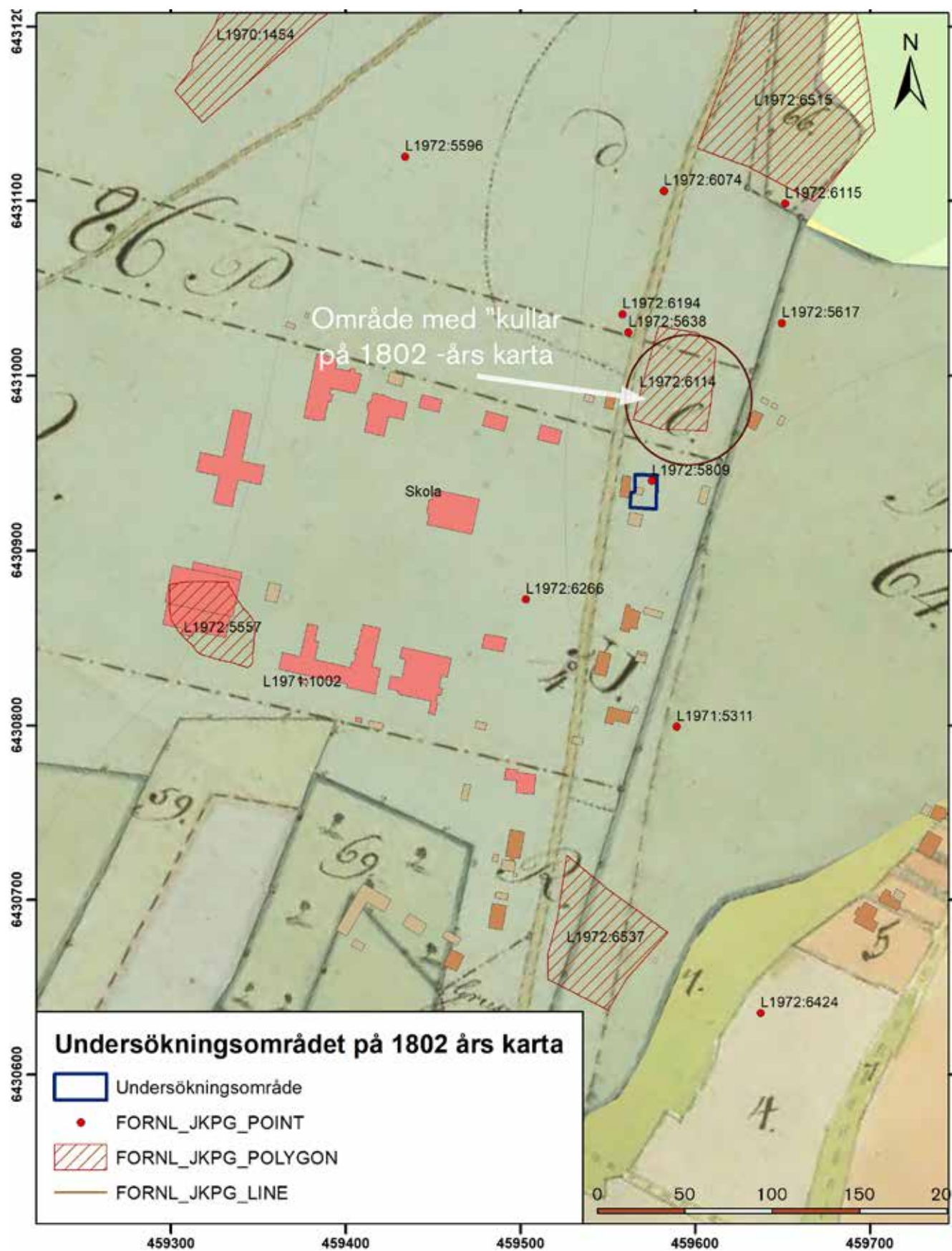
E127-27:1, Stigby 1–4, avmätning 1767, Jonas Duker

06-viö-42, Delning, utbyte, flera fastigheter, (1802) 1808, Gustaf Ödvall

06-viö-56, Stigby 1–4, Laga skifte, 1852

Vestbö-Franzén, Ådel, 2008. Visingsö i de historiska kartorna samt något om den medeltida landskapsorganisationen. I Agertz och Vestbö-Franzén: *Visingsös bebyggelse och landskap i äldre lantmäterikartor och 1500-talets handlingar* (red. Anna Stålhammar). S. 11–37. Jönköping

Vestbö-Franzén, Ådel. 2009. Visingsös landskapshistoria i ny belysning. *Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 57/2009*. (red. Åsa Ahrland & Bo Persson). S.66–86.

Bilaga 1. Osteologisk analys

Inledning

Vintern 2022 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk undersökning av en gravhög (L1972:5809) på Visingsö. I gravhögens återfanns en jordkällare som var på väg att rasa in varför ett borttagande av högen bedömdes som motiverat. Det osteologiska material som påträffades i gravhögen har genomgått en osteologisk analys som har utförts av Emma Boman, osteolog och arkeolog vid Jönköpings läns museum.

Syfte

Syftet med den osteologiska analysen var att artbestämma och elementbestämma benfragmenten. Om människa identifierades var även att bedöma kön och ålder syftet, i den grad det var möjligt.

Metodförklaring

N: antal fragment

Vikt: vägs i gram

Size - Fragmentsstorlek: fyra storleksklasser, A-D: A=<0,5 cm, B=0,5-1 cm, C=1-2 cm, D=>2 cm.

Förbränningsgrad: bedömt efter Stiner et al (1995) 6-gradiga skala där 0 motsvarar obränt ben och grad 6 innebär att benen är helt vita och kalcinerade. Gradera mellan, dvs 1-5 representerar olika stadier i förbränningsprocessen.

Beskrivning av de olika graderna:

0 - obrända

1 - Något eldpåverkade; lokaliserad påverkan och mindre än halva benet är karboniserat.

2 - Svagt eldpåverkat; mer än halva benet är karboniserat.

3 - Helt karboniserat; benet är helt svart.

4 - Lokaliserad påverkan och mindre än halva benet är kalcinerat, benet är mer svart än vitt.

5 - Mer än halva benet är kalcinerat, benet är mer vitt än svart.

6 - Helt kalcinerat, benet är helt vitt.

Cortextjocklek (rörbenskaftens tjocklek) – två klasser. A=<5mm, B=>5mm.

Art: latin

Art 2: svenska

Anatomi: Kranium, Tänder, Rygggrad (alla vertebrae), Bröstkorg (costae+stern), Främre extremitet (Scap, hum, rad/uln), Bakre extremitet (cox, fem, tib/fib), Hand/fot (carpi/tarsi), Finger-/tåben (alla ph), Rörben (ossa longa), Platt ben (ossa plana), Obestämd.

Benslag: vilket ben fragmentet representerar, se ovan inom parentes.

Del: De latinska namnen för olika delar av benen används i den grad det är möjligt. I övrigt beskrivs rörbensfragment i proximala delar (Pd75, Pd50, Pd25) respektive distala (Dd75, Dd50, Dd25).

Sida: Dx (höger), Sin (Vänster).

F-p (fusionering proximalt) och **F-d** (fusionering distalt): O (open), C (closing), F (fused). Genom att analysera fusionering (graden av sammanväxning) kan en åldersbedömning med hjälp av ledändarna (epifyserna) genomföras. Efter White & Folkens (2000).

MNI (minsta antal individ): utförd efter Lyman 2012.

Ålder: bedömt efter graden av sutursammanväxning efter Holck 1986 samt relationen mellan diploea och tabula interna och externa efter Sigvallius 1994.

Kön: bedömt efter sedvanliga metoder när det har varit möjligt, d.v.s. efter Walker i Buikstra och Ubelaker 1994, White och Folkens 2000 och 2005.

Patologier är bedömda efter Roberts och Manchester (2010).

Den osteologiska analysen har utförts utan referensmaterial.

Resultat

Vid den osteologiska analysen har sammanlagt 2169 fragment analyserats, dessa vägde tillsammans 893 gram. Majoriteten av fragmenten tillfaller storleksklass D och C, vilket innebär att fragmenten är minst 1 cm stora. Enbart 193 fragment tillfaller storleksklass A vilket innebär att de är mindre än 0,5 cm.

Storleksfördelning:

A: 193

B: 620

C: 1012

D: 344

Totalsumma: 2169

Fragmenteringsgraden är därmed relativt låg om man ser till förbränningsgraden. Materialet är kraftigt eldpåverkat med 1697 fragment som tillfaller förbränningsgrad 6. Förbränningsgrad 6 innebär att benen är helt kalcinerade och vita till färgen.

I materialet återfinns bända fragment av förbränningsgrad 4, 5 och 6. Det är framför allt de kraftigare delarna av skelettet som har identifierats till förbränningsgrad 4 vilket innebär att benen är halvt kalcinerade, benen är mer svarta än vita. Då fragmenten kommer från kraftigare ben så som exempelvis femur (lårben) tar de också längre tid innan de är fullt kalcinerade som de är vid förbränningsgrad 6.

Både i brandgropen och i stenpackningen förekommer det fragment som uppvisar en trolig periostitis. Två fragment från brandgropen och ett från stenpackningen uppvisar en skrovligare, upphöjd yta som skulle vara tecken på periostitis, dvs en inflammation.

Flera fragment, både från brandgropen och stenpackningen, uppvisar horisontella sprickor på diafyserna vilket kan indikera att benen brändes i färskt tillstånd.

Brandgrop

I brandgropen har en man som troligtvis är i åldern 25-35 identifierats. Han skulle även kunna vara några år yngre än 25. Åldern är baserad på graden av sutursammanväxning på flera kraniefragment. Ett fåtal ben har uppvisat fragment av fusionerade ledändar, sammantaget påvisar dessa att individen är äldre än 22 då en distal ledända av ett strålben (radius) har identifierats.

Könsbedömning är baserad på kriteriet Protuberantia occipitalis externa som uppvisade grad 4-5 vilket innebär att det finns en man i brandgropen.

Baserat på den anatomiska representationen och minsta antal individ är det ett skelett av en komplett individ som blivit nedlagd i brandgropen.

Anatomisk representation:

Kranium: 138
Mandibula: 6
Maxilla: 2
Dentes: 2
Ryggrad: 32
Bröstkorg: 16
Övre extremitet: 16
Finger-/tåben: 1
Fingerben: 2
Nedre extremitet: 40
Hand/fot: 2
Fotben: 2
Tåben: 1
Platt ben: 83
Rörben: 543
Obestämd: 833
Totalsumma: 1719

Det är storlek C som dominerar kraftigt i brandgropen, det innebär att majoriteten av fragmenten är mellan 1-2 cm stora.

Storleksfördelning i brandgropen:

A: 187
B: 542
C: 735
D: 255

Trots den relativt låga fragmenteringsgraden har väldigt få ledytor identifierats. En hel del spongiosafragment har påträffats men dessa har dock inte med säkerhet kunnat identifieras närmare.

Mannens första molar från vänster sida av underkäken uppvisar en hög grad av förslitning vilket är synligt trots att den är eldpåverkad. Enbart den buckala delen av tandkronan återfinns efter förbränningen varför det inte går att bedöma hur stor del av tandkronan som är påverkad av förslitningen. Övriga tänder består enbart av tandrötter eller tandrötter med fragment av tandkronor som sprängts i samband med förbränningen och som därmed inte går att bedöma när det gäller just förslitning. Så pass sliten första molaren, indikerar en ålder mellan 45-55 (enligt Lovejoy 1985). Möjliga förklaringar till en onaturlig förslitning av kindtänder är diet eller att munnen och tänderna har figurerat som en tredje hand. Det kan vara i samband med exempelvis redskapstillverkning.

Stenpackning

Sammanlagt 450 fragment påträffades i stenpackningen.

I stenpackningen har fragment från människa och eventuell hund samt ett rörbensfragment från en fågel identifierats. Kvantifieringen visar att det finns minst två individer i stenpackningen. Detta är baserat på kraniefragment och relationen mellan tabula externa och interna och diploe. När vi blir äldre ökar diploes tjocklek och tabula "förtunnas". I stenpackningen har kraniefragment med tunn respektive tjockare diploe identifierats vilket indikerar att det finns två individer av olika åldrar. De kraniefragment som uppvisar en tunnare diploe skulle även kunna vara från samma individ som är begravd i brandgropen. I stenpackningen har även rester efter en tand påträffats som har bedömts till

en första molar från höger sida. Även denna tand uppvisar vad som troligen även är en starkt nedsliten tandkrona, i likhet med den tand som påträffades i brandgropen varför det är även är troligt att det i stenpackningen också förekommer ben från den individ som återfinns i brandgropen. Tandens i stenpackningen är inte lika bra bevarad som den i stenpackningen varför ytan som återfinns av tandkronan är mer svårbedömd.

Fragmenteringsgraden i stenpackningen skiljer sig inte från brandgropen. Även i stenpackningen tillfaller de flesta fragment storlek C följt av storlek D. Enbart 6 fragment tillfaller storlek A.

Anatomisk representation:

Kranium: 39

Dentes: 1

Ryggrad: 3

Bröstkorg: 7

Övre extremitet: 14

Bäcken: 1

Nedre extremitet: 25

Hand/fot: 1

Platt ben: 18

Rörben: 190

Obestämd: 150

Totalsumma: 449

Ett fragment i stenpackningen är bedömt till hund? och det är ett troligt ulnafragment (fragment från armbågsbenet) som har påträffats. Även ett rörbensfragment från en fågel har påträffats. I materialet har flera fragment påträffats som inte kommer från människa med dessa har enbart kunnat bedömas till däggdjur men det är möjligt att de också kommer från den förmodade hunden.

Referenser

Tryckta källor och litteratur

- Buikstra, J. E., & Ubelaker, D. (1994). Standards for data collection from human skeletal remains. Research series no. 44. Fayetteville, Arkansas: *Arkansas archeological survey research series no 44*.
- Lyman, R. Lee. 2012. *Quantitative Paleozoology*. Cambridge University Press
- Holck, P. 1986. Cremated bones: A medical-anthropological study of and archaeological material on cremated burials. *Antropologiske skrifter nr.1*. University of Oslo. Oslo.
- Roberts, C; Manchester, K. 2010. *The Archaeology of Disease*. Third edition.
- Sigvallius, B. 1994. Funeral pyres. Iron age cremations in north Spånga. *Thesis and papers in osteology I*. Stockholms universitet.
- Stiner, Mary C; Kuhn, S L; Weiner, S; Bar-Yosef, O. 1995. Differential Burning, Recrystallization, and Fragmentation of Archaeological Bone. *Journal of Archaeological Science* (1995) 22, 223-237.
- White, T. D; Folkens, P. A. 2000. *Human osteology*. Second edition. Gulf Professional Publishing
- White, T. D; Folkens, P. A. 2005. *The human bone manual*. Elsevier Academic press.

Bilaga 3. ^{14}C -analysUPPSALA
UNIVERSITETÅngströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1Postadress:
Box 529
751 21 UppsalaTelefon:
018 – 471 3124Hemsida:
<http://www.tandemlab.uu.se>E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2023-03-27

Anna Ödeén
Jönköpings läns museum
Box 2133
550 02 JÖNKÖPING**Resultat av ^{14}C datering av harts och brända ben från Stigby
Dnr 2022-234, hög L2021:7126, Visingsö socken, Jönköpings
kommun, Småland. (p 4942)****Förbehandling av harts:**

1. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
2. 0.5 % NaOH tillsätts (1 h, 60 °C). Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratoren förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

Förbehandling av brända ben:

1. 1.5 % NaOCl tillsatt till det rengjorda och krossade benprovet och blandningen fick stå i rumstemperatur i 48 h.
2. Provet tvättat till neutral i avjoniserat vatten.
3. 1 M HAc tillsatt till provet och blandningen fick stå i rumstemperatur i 24 h.
4. Provet tvättat till neutral i avjoniserat vatten och intorkat.
5. Lakning med 6 M HCl.
6. Den erhållna CO_2 -gasen grafiteras därefter Fe-katalytiskt före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratoren.

RESULTAT

Labbnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰}$ V-PDB	^{14}C ålder BP
harts			
Ua-77669	Fnr 4 i brandgrop A5 i hög	-28,7	2 052 ± 30
brända ben			
Ua-77670	Fnr 7 i brandgrop A5 i hög	-19,7	2 177 ± 29
Ua-77671	Fnr 25 i stenpackning i hög	-23,9	2 114 ± 28
Ua-77672	Fnr 27 i stenpackning i hög	-21,1	2 111 ± 29

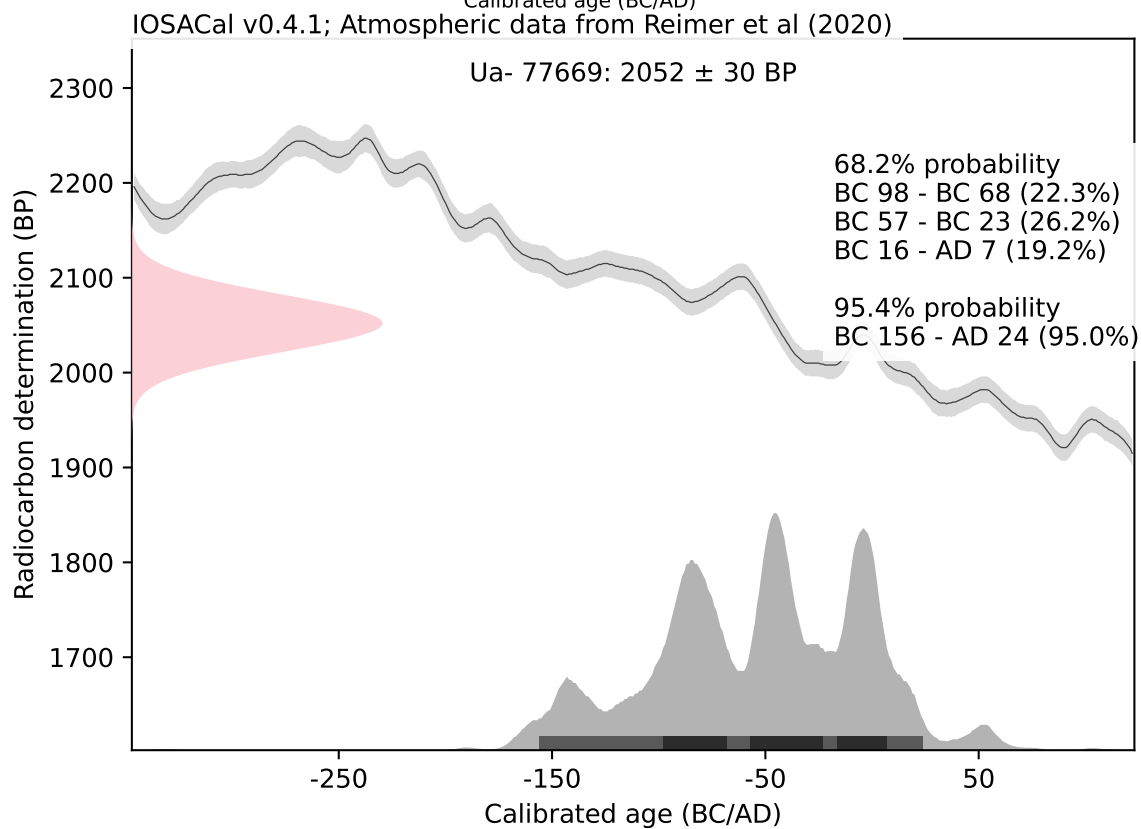
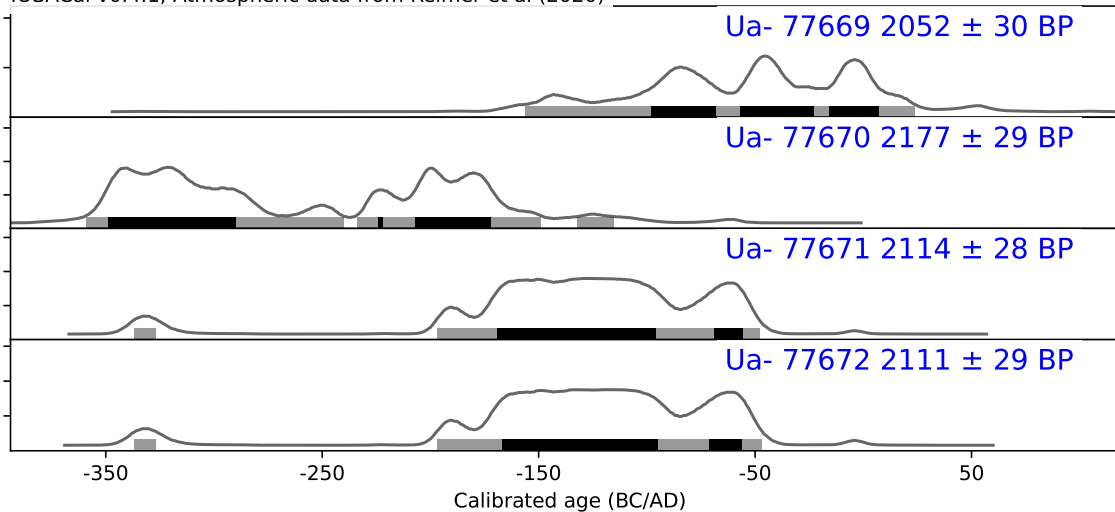
Med vänliga hälsningar

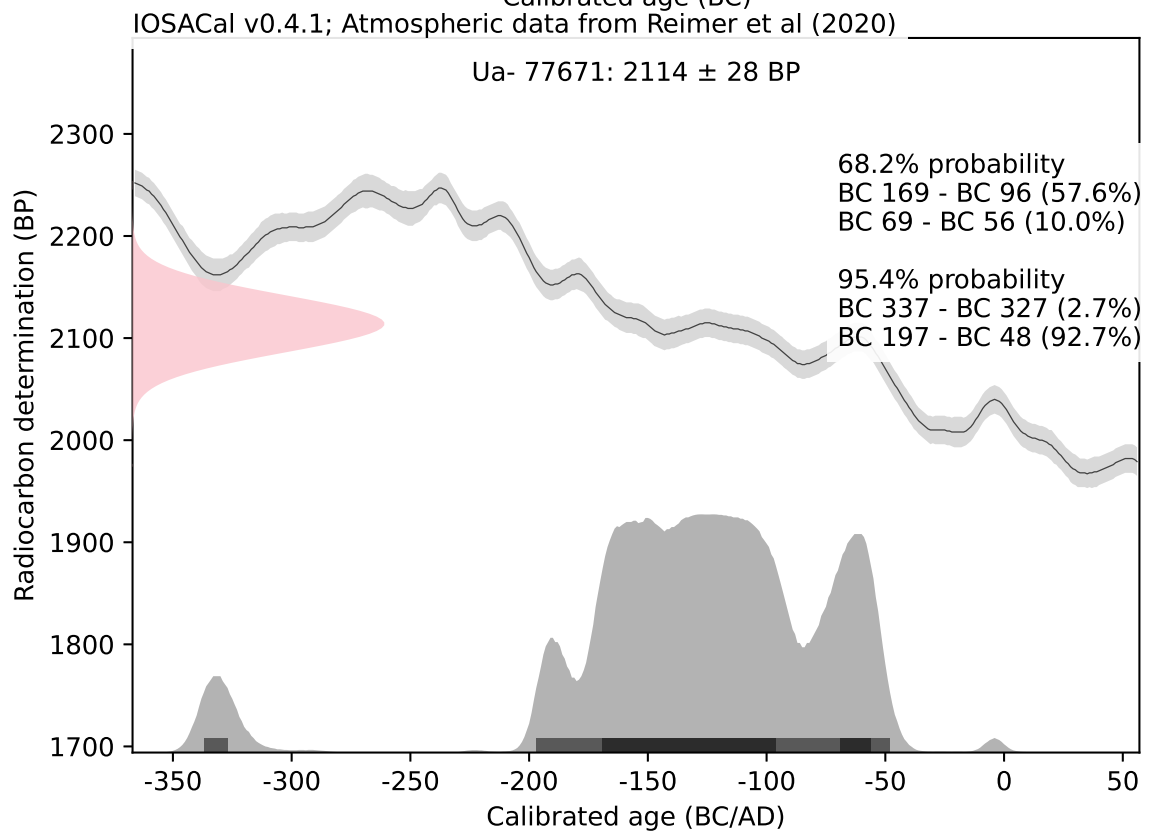
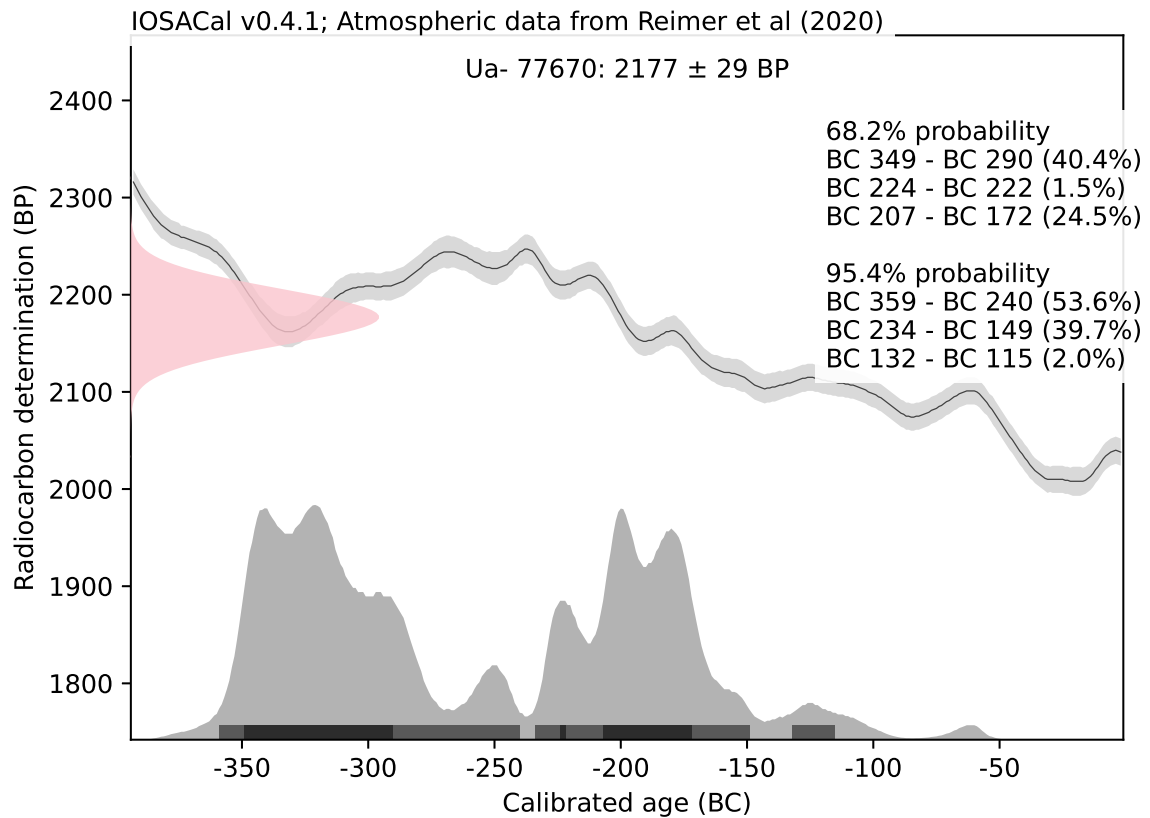
Melanie Mucke
2023.03.27
14:46:55 +02'00'

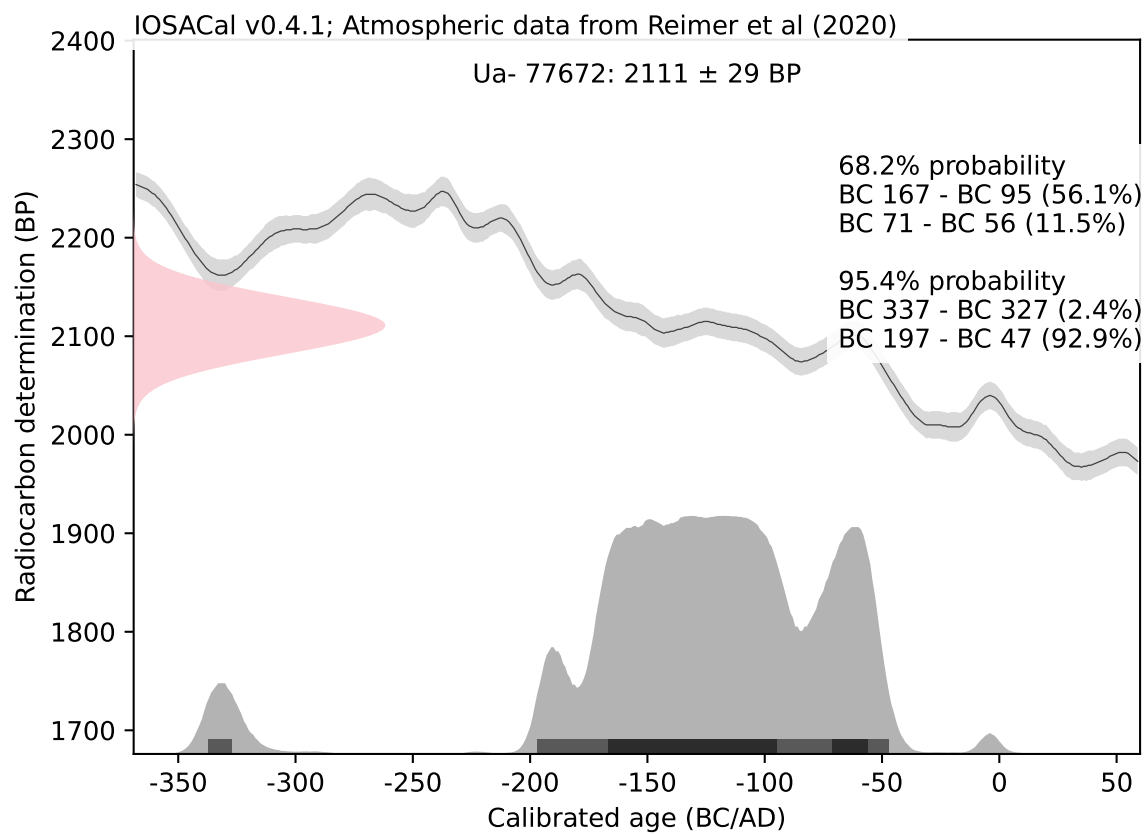
Melanie Mucke/Daniel Primetzhofner

Kalibreringskurvor

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

Bilaga 4. Fyndtabell

Fnr	Sakord	Material	Antal	Fragment.	Vikt i gram	Fyndomständighet	Beskrivning	Id	Anmärkning
1	Kärl	Keramik	7	Fragment	28,1	I stenpackningen A3, i SV kvadranten	Godset 0,9 cm tjockt. Grov magring av vit bergart. Terrakottafärgat. Två skärvor sotiga. Ev. en mynningsdel.	-	
2	Kärl	Keramik	1	Fragment	7,0	I stenpackningen A3, i NV kvadranten	Godset 0,8 cm tjockt. Magring av bergart/sand. Sotigt, mörkbrunt.	-	
3	Kärl	Keramik	2	Fragment	4,8	I brandgropen, A5	En terrakottafärgad skärva med magring av vit bergart likt F1. En mörkbrun, med magring av bergart/sand.	-	
4	Tätning, kärl	Harts	Ca 30	Fragment	36,2	I brandgropen, A5	Avtryck efter näver. Kärlet har haft en diameter på ca 14 cm. Största biten 6,7 x 3,2 cm.	-	Bit daterad till 156 f.Kr. - 24 e.Kr.
5	Avslag	Flinta	1	-	26,5	I stenpackningen A3, i NV kvadranten	Ljusgrå flinta. Slagbula. Ev. med brukningsretuscher	Id 18	
6	Bemålad sten	Sandsten	1	Fragment	1215	I toppen av sentida grop, A4.	Bemålad med röd färg och bruna/lila ränder, ev. föreställande en drapering.	-	Hör troligen till källaren. Stenmaterial kan ha hämtats vid Väsingsborg.
7	Bränt ben	Ben	Ca 1700	Fragment		I brandgropen, A5		-	Bit daterad till 359-115 f.Kr.
8	Bränt ben	Ben		Fragment		Inom A1, intill och Ö om brandgropen, A5		-	
9	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i SV kvadranten		-	
10	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i NV kvadranten		-	
11	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		-	
12	Bränt ben	Ben	3	Fragment		I stenpackningen A3, i SÖ kvadranten		-	
13	Bränt ben	Ben	2	Fragment		I sentida grop, A4		-	
14	Bränt ben	Ben	2	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 1	
15	Bränt ben	Ben	1	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 2	
16	Bränt ben	Ben	1	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 3	
17	Bränt ben	Ben	1	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 4	
18	Bränt ben	Ben	1	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 5	

Fnr	Sakord	Material	Antal	Fragment.	Vikt i gram	Fyndomständighet	Beskrivning	Id	Anmärkning
19	Bränt ben	Ben	1	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 6	
20	Bränt ben	Ben	1	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 7	
21	Bränt ben	Ben	1	Fragment		I stenpackningen A3, i NÖ kvadranten		Id 8	
22	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i NV kvadranten		Id 9	
23	Bränt ben	Ben	6	Fragment		I stenpackningen A3, i NV kvadranten		Id 10	
24	Bränt ben	Ben	6	Fragment		I stenpackningen A3, i NV kvadranten		Id 11	
25	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i NV kvadranten		Id 12	Bit daterad till 337-47 f.Kr.
26	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i NV kvadranten		Id 13	
27	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i SV kvadranten		Id 14	Bit daterad till 337-48 f.Kr.
28	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i SV kvadranten		Id 15	
29	Bränt ben	Ben		Fragment		I stenpackningen A3, i SV kvadranten		Id 16	
30	Bränt ben	Ben	4	Fragment		I stenpackningen A3, i SV kvadranten		Id 17	

På Visingsö finns närmare tusen förhistoriska gravar och det är inte ovanligt att man längre tillbaka utnyttjade högarna när man byggde jordkällare.

I Stigby på södra delen av ön låg en sådan gravhög med inbyggd källare, L1972:5809, men som började rasa ihop och därför behövde tas om hand.

Vintern 2022 grävdes högen bort av arkeologer från Jönköpings läns museum och graven var, inte förvånande, till största delen förstörd av källarbygget. Men där fanns också kvarlevorna efter en man som levde på ön under förromersk järnålder, strax före Kristi födelse.

